

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
FİNANSAL PİYASALAR VE YATIRIM YÖNETİMİ BİLİM DALI

**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM VE EKONOMİK BÜYÜME
İLİŞKİSİ: TÜRKİYE VE POLONYA ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Yunus Emre KÖROĞLU

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
FİNANSAL PİYASALAR VE YATIRIM YÖNETİMİ BİLİM DALI

**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM VE EKONOMİK BÜYÜME
İLİŞKİSİ: TÜRKİYE VE POLONYA ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Yunus Emre KÖROĞLU

Danışman: Doç. Dr. Sibel YILMAZ TÜRKMEN

İstanbul, 2019



T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İŞLETME Anabilim Dalı FİNANSAL PİYASALAR VE YATIRIM YÖNETİMİ
Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi YUNUS EMRE KÖROĞLU'nun
DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE VE
POLONYA ÖRNEĞİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 2.05.2019 tarih ve
2019-12/8 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi
olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 23.05.2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

| | Öğretim Üyesi Adı Soyadı | İmzası |
|----|---|--------|
| 1. | Tez Danışmanı Doç. Dr. SİBEL YILMAZ TÜRKMEN | |
| 2. | Jüri Üyesi Doç. Dr. GÜLCAN ÇAĞIL | |
| 3. | Jüri Üyesi Doç. Dr. BAŞAK TURAN İÇKE | |

GENEL BİLGİLER

| | |
|--------------------|---|
| İsim ve Soyadı | :Yunus Emre Koroğlu |
| Anabilim Dalı | :İŞLETME |
| Programı | :FİNANSAL PİYASALAR VE YATIRIM YÖNETİMİ |
| Tez Danışmanı | : Doç. Dr. Sibel Yılmaz Türkmen |
| Tez Türü ve Tarihi | :Yüksek Lisans – Nisan 2019 |
| Anahtar Kelimeler | :Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme, Türkiye, Polonya |

ÖZET

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE VE POLONYA ÖRNEĞİ

Doğrudan yabancı yatırımın (DYY) ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, araştırmacıların oldukça ilgisini çekmiş bir konudur. Genellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerinde gerekli olan yatırımları yapacak sermaye birikimleri yetersizdir. Gelişmekte olan ülkeler, ihtiyaç duydukları yatırımları yapabilmek için doğrudan yabancı yatırımlara gereksinim duymaktadır. Dolayısıyla, yerli yatırımlar ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları birbirinin tamamlayıcısıdır. Bu nedenle, pek çok ülke, ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi arttırmak için büyük oranda DYY girişini çekmeye çalışmaktadır. Bu çalışma, 1980-2017 yılları arasında Polonya ve Türkiye ülkeleri için, DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ampirik olarak incelemektedir. DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmek için Johansen eş bütünleşme, Granger nedensellik, VAR dürtü yanıtı ve varyans ayrıştırma testleri yapılmıştır. Polonya'da DYY ve GSYİH arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır, Polonya'da DYY ve ekonomik büyüme arasında nedensellik olduğuna dair bir kanıt yoktur. Türkiye için model, DYY ve GSYİH arasındaki nedensel ilişki hakkında hiçbir kanıt sunmamaktadır.

GENERAL KNOWLEDGE

| | |
|--------------------|---|
| İsim ve Soyadı | :Yunus Emre Koroğlu |
| Anabilim Dalı | :Business Administration |
| Programı | :Financial Markets and Investment Management |
| Tez Danışmanı | : Assoc Prof. Sibel Yılmaz Türkmen |
| Tez Türü ve Tarihi | : Master – April 2019 |
| Anahtar Kelimeler | :Foreign Direct Investment, Economic Growth, Turkey, Poland |

ABSTRACT

FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND ECONOMIC GROWTH: EVIDENCE FROM TURKEY AND POLAND

The impact of foreign direct investment (FDI) on economic growth is of interest to researchers. In general, the capital accumulation that will make the necessary investments in the economic growth of developing countries is insufficient. Developing countries need foreign direct investments in order to make the investments they need. Therefore, it is complementary to domestic investments and foreign direct investments. Therefore, many countries are trying to attract a large (FDI) inflow to improve economic growth and development. This study empirically examines FDI in the years 1980-2017 as the impact on economic growth between Poland and Turkey. Johansen co-integration, Granger causality, VAR impulse response and variance decomposition tests were conducted to analyze the relationship between FDI and economic growth. There is no long-term relationship between FDI and GDP in Poland. There is no evidence of causality between FDI and economic growth in Poland. For Turkey, our model provides no evidence of a causal relationship between FDI and GDP.

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

Küreselleşme ile dünyadaki fiziksel sınırlar ekonomik bağlamda kalkmaya başlamış ve dünyadaki tüm ülkeler birbirleri ile entegre olma yönünde ilerlemiştir. Bu durum gelişmiş ülkelerin daha da zenginleşmesine, gelişmekte olan ülkelerin ise kısıtlı sermaye problemi ile ekonomideki kalkınmalarının gerilemesine neden olmuş kaynak dağılımında dengesizlikler oluşmaya başlamıştır. Bu dengesizliğin giderilmesi, dünya ekonomileri arasındaki entegrasyonda doğrudan yabancı yatırımları gündeme getirmiş ve bunların ekonomik büyüme üstündeki etkileri incelenmeye başlanmıştır. Bu nedenle bu yüksek lisans tezinde doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisinin belirlenmesi amaçlanmış ve bu doğrultuda Türkiye ve Polonya örneği ele alınmıştır.

Yüksek lisans tezimin her aşamasında, emek ve bilgisini benden esirgemeyen Sayın Danışman Hocam Sibel YILMAZ TÜRKMEN 'e teşekkür ederim.

Ayrıca maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürler.

İstanbul, 2019

Yunus Emre Köroğlu

İÇİNDEKİLER

| | |
|---|-----------|
| ÖZET | i |
| ABSTRACT..... | ii |
| ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR..... | iii |
| İÇİNDEKİLER | iv |
| TABLO LİSTESİ | vi |
| ŞEKİL LİSTESİ..... | vii |
| KISALTMALAR | viii |
| GİRİŞ..... | 1 |
| 1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR, TÜRLERİ VE ÖZELLİKLERİ..... | 3 |
| 1.1. Yabancı Yatırımın Tanımı ve Kapsamı | 3 |
| 1.2. Yabancı Yatırımlar ve Türleri | 3 |
| 1.2.1. Dolaylı Yatırımlar..... | 3 |
| 1.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar | 4 |
| 1.2.3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Dolaylı Yatırımlar Arasındaki Farklar | 6 |
| 1.3. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri | 7 |
| 1.3.1. Satın Alma Yoluyla Birleşme..... | 7 |
| 1.3.2. Yeni Tesis Kurma veya Şube Açma | 9 |
| 1.3.3. Ortak Girişim..... | 9 |
| 1.3.4. Montaj Sanayi..... | 10 |
| 1.3.5. Özelleştirme..... | 11 |
| 1.4. Doğrudan Yabancı Yatırım Yapılma Sebepleri | 12 |
| 1.5. Doğrudan Yabancı Yatırımları Sınırlayıcı Sebepler..... | 15 |
| 1.6. Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri..... | 17 |
| 1.6.1. Yatırım Alan Ülkeler Açısından Doğrudan Yabancı Yatırım Belirleyicileri..... | 17 |
| 1.6.2. Yatırım Yapan Ülkeler Açısından Doğrudan Yabancı Yatırım Belirleyicileri | 20 |
| 2. EKONOMİK BÜYÜME | 21 |
| 2.1. Ekonomik Büyüme Tanımı | 21 |
| 2.2. Ekonomik Büyümenin Türleri | 24 |
| 2.2.1. Dengeli Büyüme | 24 |
| 2.2.2. Dengesiz Büyüme | 25 |

| | |
|---|-----------|
| 2.3. Ekonomik Büyümede Etkili Faktörler | 26 |
| 2.4. Ekonomik Büyümenin Olumlu ve Olumsuz Etkileri..... | 29 |
| 2.4.1. Ekonomik Büyümenin Olumlu Etkileri | 30 |
| 2.4.2. Ekonomik Büyümenin Olumsuz Etkileri | 32 |
| 3. TÜRKİYE VE POLONYA'DA YATIRIM ORTAMI VE DOĞRUDAN | |
| YABANCI YATIRIMLAR | 34 |
| 3.1. Türkiye ve Polonya Hakkında Genel Bilgiler..... | 34 |
| 3.2. Türkiye ve Polonya'nın Yatırım Ortamı..... | 37 |
| 3.3. Türkiye ve Polonya'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar..... | 38 |
| 3.4. Literatür İncelemesi..... | 45 |
| 4. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE EKONOMİK BÜYÜME | |
| ÜZERİNE UYGULAMA | 49 |
| 4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı | 49 |
| 4.2. Araştırmada Kullanılan Model(ler) | 49 |
| 4.3. Araştırmanın Hipotezleri | 54 |
| 4.4. Araştırmada Kullanılan Veriler | 54 |
| 4.5. Metodoloji..... | 54 |
| 4.6. Araştırmanın Sonuçları ve Değerlendirilmesi..... | 56 |
| 4.6.1. Değişkenlerin Durağanlığın Ölçümü..... | 57 |
| 4.6.2. Eşbütünleşme Testi..... | 59 |
| 4.6.3. Nedensellik Testi | 60 |
| 4.6.4. Etki Tepki Fonksiyonu..... | 62 |
| 4.6.5. Varyans Ayrıştırması | 63 |
| SONUÇ | 66 |
| KAYNAKÇA | 71 |

TABLO LİSTESİ

| | |
|---|----|
| Tablo 1. Türkiye ve Polonya Hakkında Genel Bilgiler | 35 |
| Tablo 2. 1970-2017 Yılları Arasında Türkiye'ye Yapılan DYY Akışı | 42 |
| Tablo 3. 1970-2017 Yılları Arasında Polonya'ya Yapılan DYY Akışı | 43 |
| Tablo 4. Türkiye ve Polonya'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar..... | 44 |
| Tablo 5. Polonya ADF Test Sonuçları..... | 58 |
| Tablo 6. Türkiye ADF Test Sonuçları..... | 58 |
| Tablo 7. Polonya için Johansen Eşbütünleşme Testi Sonucu | 60 |
| Tablo 8. Türkiye için Johansen Eşbütünleşme Testi Sonucu | 60 |
| Tablo 9. Polonya Nedensellik Testi Sonucu..... | 61 |
| Tablo 10. Türkiye Nedensellik Testi Sonucu..... | 61 |
| Tablo 11. Polonya Verisi Varyans Ayrıştırması Sonucu..... | 64 |
| Tablo 12. Türkiye Verisi Varyans Ayrıştırması Sonucu | 64 |

ŞEKİL LİSTESİ

| | |
|--|----|
| Şekil 1. Doğrudan Yatırımın Sebepleri..... | 14 |
| Şekil 2. Dünya Geneli Yabancı Yatırım Akımları İlk 20 Ülke Sıralaması, 2015-2016 - Milyar \$ | 39 |
| Şekil 3. Dünya Geneli Doğrudan Yatırım Çıkışları İlk-20 Ülke Sıralaması, 2015-2016 - Milyar \$ | 40 |
| Şekil 4. Veri Kümesinin Grafikleri..... | 56 |
| Şekil 5. Polonya Etki-Tepki Fonksiyonu Grafiği..... | 62 |
| Şekil 6. Türkiye Etki-Tepki Fonksiyonu Grafiği..... | 63 |

KISALTMALAR

| | |
|----------------------|--|
| <i>AB</i> | Avrupa Birliği |
| <i>ABD</i> | Amerika Birleşik Devletleri |
| <i>Ar-Ge</i> | Araştırma-Geliştirme |
| <i>DYY</i> | Doğrudan Yabancı Yatırımlar |
| <i>GSMH</i> | Gayri Safi Millî Hâsıla |
| <i>GSYİH</i> | Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla |
| <i>Km</i> | Kilometre |
| <i>NATO</i> | Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü |
| <i>OECD</i> | Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü |
| <i>TBMM</i> | Türkiye Büyük Millet Meclisi |
| <i>TÜSİAD</i> | Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği |
| <i>UNCTAD</i> | Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü |
| <i>YASED</i> | Uluslararası Yatırımcılar Derneği |
| <i>IMF</i> | Uluslararası Para Fonu |

GİRİŞ

Doğrudan yabancı yatırımlar, yatırım yapılan ülkeye başta ekonomik olmak üzere sosyal ve ticari büyük faydalar sağlamaktadır. DYY'ler yatırım yapıldığı ülkede doğal kaynakların kullanımı, dış ticaretin gelişimi, iç ticaretin hareketlenmesi, bilgi gelişimi ve istihdam artışı gibi alanlarda makroekonomik gelişmeye doğrudan etki etmektedir. Özellikle seksenli yıllarda sermaye hareketlerinin serbestleşmeye başlaması ile ticari ve ekonomik sınırlar kalkmış ve doğrudan yabancı yatırımlara olan ilgi artış göstermeye başlamıştır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere göre daha da geride kalmasına neden olmuştur.

Ekonomik büyümeleri için gereken yatırımları sağlayacak sermaye birikimine sahip olamayan gelişmekte olan ülkeler için bu durum en temel sorunlardan biri haline gelmiştir. Yatırımlar, ekonomik büyümenin en önemli belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmiştir. Tasarruflarının yetersiz kalması halinde ülkeler, yatırım gerçekleştirmek için sermaye ihtiyacını yabancı tasarruflar ile karşılamaya çalışacaklardır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerin ileri teknolojilerini yakalayıp o ülkelerle rekabet edebilme, uluslararası piyasalarda varlıklarını devam ettirebilme ve sürdürülebilir büyüme ihtiyaçlarına bağlı olarak, yabancı sermaye yatırımlarını arttırıcı yönde politikalar benimsedikleri görülmektedir. Ayrıca, II. Dünya Savaşı'nın ardından dünyadaki sermaye birikiminin devamlı artışının, yeni yatırım bölgelerine ve alanlarına olan ilgiyi arttırdığı görülmüştür. Bununla beraber sermaye birikimi olan gelişmiş ülkelere, ödemeler dengesi sorunu yaşayan gelişmekte olan ülkelere sermaye yatırımlarında önemli artışlar olmuştur.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)'ne göre; bir ülkede var olan işletmelerin, başka bir ülkede var olan işletmelerin dağıtım, üretim ya da diğer ekonomik faaliyetleri üzerindeki uzun dönemli kontrol hakkı, başka bir deyişle işletme ve yatırımcı arasında olan uzun dönemli bağımlılık ilişkisidir. Bu yatırımların genelde uluslararası faaliyet gösteren çok uluslu şirketler aracılığıyla yapıldığı ve gitmiş oldukları ülkelerin sabit sermaye birikimine yönetim bilgisi, para sermaye ve teknoloji yoluyla katkıda buldukları bilinmektedir.

Hem yerli hem de yabancı literatürde doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisi ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Çalışmalar belirli ülkeler üzerinde, belli zaman aralıklarında yapılmakta, sürekli olarak güncellenmeleri gerekmektedir. Bu çalışmada yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisinin Türkiye ve Polonya örneği üzerinden incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda tez dört bölüm olarak planlanmıştır.

Birinci bölümde doğrudan yabancı yatırımlar, doğrudan ve dolaylı yatırımlar ve arasındaki farklar, doğrudan yabancı yatırım türleri, doğrudan yabancı yatırım yapılma sebepleri, doğrudan yabancı yatırımları sınırlayıcı sebepler ve doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde ekonomik büyüme genel hatlarıyla ele alınarak ekonomik büyümenin tanımı, türleri, ekonomik büyümede etkili faktörler, ekonomik büyümenin olumlu ve olumsuz etkileri ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde Türkiye ve Polonya'da yatırım ortamı ve doğrudan yatırımlar ile Polonya'da ve Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme üzerine yapılan çalışmaların literatür özetleri verilmiştir.

Tezin dördüncü bölümünde ise araştırmanın amacı, kapsamı, kullanılan modeller, hipotezler, veriler açıklanmış ve ulaşılan bulgular açıklanmış, çalışma sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

1.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR, TÜRLERİ VE ÖZELLİKLERİ

1.1.Yabancı Yatırımın Tanımı ve Kapsamı

Bir ülkenin karşılığını farklı şekillerde ileride ödemek üzere başka ülkelerden temin ederek kısa zaman içerisinde ekonomik gücüne ekleyebileceği teknolojik ve mali kaynaklar yabancı yatırımlar olarak ifade edilmektedir. Söz konusu bu kaynaklar; ürün ve hizmet üretimi yapmak için geldiğinde kar elde eden, borç olarak geldiğinde anapara ve faiz ödemesi yapılmak suretiyle dış ülkelere temin edilen, gittiği ülkenin kısa süre içerisinde mevcutlarını aşan bir tüketim ve yatırım imkânı sağlayan teknolojik ve iktisadi kaynaklar olarak belirtilmektedir. Yabancı yatırımcının sağladığı ticari ve diğer krediler, yabancı yatırımcının nakit veya aynı sermaye yoluyla ana şirketten aldığı hisse ve borç senetleri, yabancı yatırımcının işletmenin dağıtılmayan ve tekrar yatırıma aktarılan kar payı, yabancı yatırımcının işletmeden aldığı nakit dışı makine ve üretim hakları yabancı sermayenin içeriğini oluşturmaktadır.

1.2.Yabancı Yatırımlar ve Türleri

Yabancı yatırımlar doğrudan yabancı yatırımlar ve dolaylı yabancı yatırımlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Aşağıda doğrudan yabancı yatırımlar, dolaylı yabancı yatırımlar ve bu iki yatırım türü arasındaki farklar alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

1.2.1.Dolaylı Yatırımlar

Dolaylı yatırımlar genellikle doğrudan yabancı yatırım dışında kalan uluslararası sermaye hareketlerini ifade etmektedir. Bunlar mevduat sertifikası, yabancı banka hesabı ve benzeri kısa vadeli para piyasası araçlarına yapılan yatırımlar ile hisse senedi ve yabancı tahvil gibi sermaye piyasası varlıklarından oluşmaktadır. Dolaylı yatırımlar “portföy yatırımları” olarak da adlandırılmakta ve genel olarak şu şekilde sınıflandırılmaktadır:¹

¹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası Finans**, İstanbul: Güzem Yayınları, 2001, s.397.

- Tahviller gibi alacak hakkı veren mali araçlar,
- Hisse senetleri gibi ortaklık hakkı veren mali araçlar.

Dolaylı yatırımlar “kısa vadeli sıcak para hareketleri” şeklinde tanımlanabilmektedir. Bu yatırımlar özellikle kriz anlarında sermayenin ani çıkışına sebep olmakta, olumsuz etkileri sebebiyle gelişmekte olan ülkelerde tercih edilmemektedir. Aslında doğrudan yabancı yatırıma gereksinim duyulduğu kadar dolaylı yatırıma da gereksinim duyulmaktadır. Hatta bu yatırım türünün ülkeye girişi de çıkışı da oldukça kolay olduğu için doğrudan yabancı yatırımlardan daha avantajlı olabilmektedir.²

Dolaylı yatırımlar doğrudan yabancı yatırımlara göre daha kısa vadeli olduğu için “kısa vadeli sıcak para hareketleri” olarak tanımlansa da bu tam olarak doğru değildir. Esasında dolaylı yatırımlar uzun vadeli sermaye akımı olarak nitelendirilmektedir. Yapılan yatırım genellikle para piyasasında değil, hisse senedi ve tahvil gibi menkul kıymetler ile sermaye piyasalarında iş görmektedir. Yatırımcı, doğrudan yabancı yatırımdan daha kısa bir süre için sermaye, temettü ya da faiz kazancı edinmek için yabancı ülkede hisse senedi ve tahvil gibi değerlere yatırım yapmaktadır.³

1.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülkedeki şirketlerin, kaynak ülkedeki şirketler tarafından %10 ve daha fazlasının satın alınması ve sermayenin başka ülkeye transferi şeklinde gerçekleşmektedir. Ayrıca ortak girişim, özelleştirme, şirket devri ya da birleşmesi şeklinde de ekonomiye giriş yapabilmektedir.⁴

Özel sermaye transferi kapsamına giren doğrudan yabancı yatırımlar, sermaye transferi olarak ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra organizasyon, teknoloji ve girişimcilik yeteneğinin aktarımında da önemli rol oynamaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar ile

² Sibel Özel, “Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu Üzerinde Bir Değerlendirme”, **Devletler Özel Hukuk Dergisi**, 2003, s.174.

³ Sadi Uzunoğlu, Kerem Alkin ve Can Fuat Gürlesel, **Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelerde Makroekonomik Etkileri ve Türkiye**, İstanbul: IMKB Araştırma Yayınları, 1995, s.34.

⁴ Sezgin Açıkalın ve Seyfettin Ünal, **Doğrudan Yatırımlar Ve Portföy Yatırımları: Global Ve Yerel Faktörlerin Türkiye Üzerindeki Göreceli Etkisi**. Bursa: Ekin Yayınevi, 2009, s.7.

birlikte know-how ve işletmecilik becerisi de ev sahibi ülkeye aktarılmakta ve ekonomide rekabet unsuru yerini genişletmektedir.⁵

Doğrudan yabancı yatırım ülkeler arasında mali fon transferi olmasının yanı sıra içerdiği “doğrudan” kelimesinden de anlaşılacağı gibi işletmecilik bilgisi, know-how ve teknolojik değişim ve gelişimlerin de ev sahibi ülkeye aktarılması anlamına gelmektedir. Bu nedenle doğrudan yabancı yatırımlar, tahvil ve hisse senetleri satın alımı ile uluslararası sermayeler aracılığı ile yapılan portföy yatırımları ve yabancı yatırımlardan farklılık göstermektedir.⁶

Günümüzde gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomiler, yoğun bir rekabet ve çaba içinde doğrudan yabancı yatırımlarını artırmaya çalışmaktadır. Çünkü doğrudan yabancı yatırımlar ile birlikte istihdam, üretim ve ihracat olanakları yaratılmakta, pazarlama yeteneği geliştirilmekte, yönetim ve know-how becerisi kazanılmakta, yeni teknolojiler yaratılmakta ve yetersiz sermaye sorunu çözülmektedir. Bunun yanı sıra doğrudan yabancı yatırım yapılan bir ülkede yatırımcının kontrol yetkisi, işletmecilik bilgisi, teknoloji bilgisi de sermaye ile birlikte gelmekte, gerek yeni bir kuruluş açılması gerekse mevcut kuruluşa yatırım yapılması ülkeyi birçok açıdan geliştirmektedir.⁷

Doğrudan yabancı yatırımlarda “üretim etkinliği”, “kaynak dağılımı etkinliği”, “dağılım etkisi” ve “bağımsızlık etkisi” gibi kavramlar bulunmaktadır. “Üretim etkinliği” üretimin artmasını, “kaynak dağılımı etkinliği” sermaye birikimini hızlandırmasını ve “dağılım etkisi” üretimin artması doğrultusunda üretim bileşen paylarının değişimini ifade etmektedir. Ayrıca “bağımsızlık etkisi” olarak adlandırılan etki ile yatırımın kontrol yetkisinin yabancıda olduğu belirtilmektedir.⁸ Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar uluslararası şirketler aracılığıyla ulusal ekonomiye gerekli olan sermayeyi sağladığı için istikrar üstünde ve krizlerin önüne geçilmesinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Tüm yararlarına ve olumlu etkilerine rağmen, doğrudan

⁵ Rıdvan Karluk, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı, TCMB Ekonomik İstikrar”. **Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri** (8-12 Mayıs 2000). Ankara: TCMB, 2001, s.100.

⁶ Açıkalın ve Ünal, s.9.

⁷ Açıkalın ve Ünal, s.10.

⁸ Zafer Yükseler, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İş/Yatırım Artan İlişkisi**, Ankara: TCMB Yayınları, 2005, s.3.

yabancı yatırımlar ulusal ekonomiye uluslararası piyasadaki zararlı faktörleri de taşıyabilmekte, mali alanda faaliyet gösteren şirketlerde bu zararlı etkiler daha çok görülmektedir.⁹

Doğrudan yabancı yatırımların teşvik ya da bir kısım sübvansiyonlar ile hükümet tarafından desteklenip desteklenmeyeceği konusu oldukça tartışmalıdır. Hükümetler genelde destek vermemekte, verdiği büyük teşvikler ile alacakları faydaların denk olmayacağını düşünmektedirler. Genellikle olumsuz deneyim yaşayan hükümetler bu desteği vermekten çekinmektedir. Ayrıca çok uluslu şirketler, başka bir firmaya yaptıkları yatırımları kendi çıkarları için yaptıklarından, hükümetin destek vermesi ülkeye değil, çok uluslu şirketlere yaramaktadır.¹⁰

1.2.3.Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Dolaylı Yatırımlar Arasındaki Farklar

Doğrudan yabancı yatırımlar ile dolaylı yatırımlar arasında genel olarak üç fark bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:¹¹

- 1.Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) uzun vadeli ve kalıcı iken, dolaylı yatırımlar geçici ve DYY'ye göre daha kısa vadedir.
- 2.Doğrudan yabancı yatırımlarda “bağımsızlık etkisi” olarak adlandırılan, yatırımcıya yatırımını doğrudan kontrol etme ve yönetme yetkisi bulunmaktadır. Ancak dolaylı yatırımda bu yetki yoktur.
- 3.Doğrudan yabancı yatırımlar verimliliği ve karlılığı artırmak için üretim biçiminde değişiklik yapma ya da yeni teknolojileri ev sahibi ülkeye götürme gibi sermaye yatırımı yanında başka faydalar da sağlamaktadır. Ancak bağımsızlık etkisi olmadığı için dolaylı yatırımda bu mümkün olmamaktadır.

⁹ Hasan Ayaydın, “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Nisan, 2010, No. 26, s. 135

¹⁰ Açıkalin ve Ünal, s.15.

¹¹ Mahfi Eğilmez, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye”, 2016, <http://www.mahfiegilmez.com/2016/08/dogrudan-yabanc-sermaye-yatrimlar-ve.html> (4 Ağustos 2018).

Bu üç temel farkın yanı sıra yatırımların yapıldığı kurumlar bakımından da doğrudan ve dolaylı yatırımlar birbirinden ayrılmaktadır. Dolaylı yatırımlar bireysel, kurumsal yatırımcılar ve finansal kurumlar tarafından yapılırken, doğrudan yatırımlar çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlarda şirket hisselerinde en az %10 paya sahip olmak gerekmektedir. Bağımsızlık etkisi de sahip olunan bu paydan ve oy hakkından gelmektedir.¹²

1.3.Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri

Doğrudan yabancı yatırımlar, satın alma yoluyla birleşme, yeni tesis kurma veya şube açma, ortak girişim, montaj sanayi, özelleştirme şeklinde gerçekleşmektedir. Bu doğrudan yabancı yatırım türleri aşağıda başlıklar halinde ele alınmıştır.

1.3.1.Satın Alma Yoluyla Birleşme

Firma birleşmesi ve satın almalar genel olarak iki veya daha çok firmanın hukuksal ve ekonomik bakımdan büyüme amacıyla birleşmeleri ya da iş birliği yapmaları şeklinde tanımlanabilmektedir. Firmaların birleşme sebepleri şu şekilde sıralanabilir:¹³

- Faaliyet alanlarını değiştirmek ve var olan riski azaltmak,
- Vergiyle ilgili konularda avantaj elde etmek,
- Rekabet gücünün azalmasına karşılık piyasa gücünü artırmak,
- Yönetimi daha etkin kılarak karlılığı artırmak,
- Borçlanma kapasitesini daha büyük hale getirmek,
- Ölçek ekonomilerden faydalanmak.

¹² Nesibe Pektaş, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bankacılık Sektörünün Verimliliğine Etkisi: Türkiye Örneği”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gebze Teknik Üniversitesi SBE, 2016, s. 4-5.

¹³ Nurgül Chambers, Firma Değerlemesi İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, (2. Basım). 2009, s.8-9.

Firmaların birleşmeleri, yatay ve dikey birleşme olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yatay firma birleşmelerinde faaliyet alanı aynı olan iki firmanın birleşmesi söz konusudur ve birleşme nedeni mevcut alandaki uzmanlıktan ve ölçek ekonomilerden en iyi şekilde yararlanmaktır. Dikey firma birleşmelerinde ise herhangi bir hizmet ya da ürünün imalatından satışına kadar farklı aşamalarında faaliyet gösteren firmaların birleşmesi görülmektedir. Dikey birleşmede girdilerin istenen miktarda, istenen kalitede ve istenen zamanda kontrol edilebilirliği artmakta ve daha önce pazarda daha yüksek maliyet ile gerçekleştirilen faaliyet aşamaları firma bünyesinde yapılabildiği için maliyet azalmaktadır.¹⁴ Diğer bir firma birleşme tipi ise karma birleşmedir. Karma birleşmede birbirinden alakasız faaliyet alanlarında işlev gören firmalar birleşmektedir. Amaç farklı faaliyet alanlarına girişin daha hızlı yapılabilmesidir. Kendi içerisinde saf karma birleşme, pazar genişletme ve ürün genişletme olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Saf karma birleşmede farklı faaliyet alanındaki firmalar birleşmekte, pazar genişletme türünde aynı ürün üreten ancak farklı pazarlarda faaliyet gösteren firmalar birleşmekte ve ürün genişletmekte aynı alanda üretim yapan ancak farklı ürün üreten firmalar birleşmektedir.¹⁵

Satın almalarda ise bir firma diğer firmayı doğrudan satın almaktadır. Bir firmanın diğer firmayı satın alması genellikle şu sebeplerden olmaktadır:¹⁶

- Ürün çeşitliliği kazanmak için farklı ürünler üreten firmanın satın alınması,
- Ana firmanın pazarlama kanallarının ileri aşamasındaki firmaların satın alınması,
- Ana firmaya emtia sağlayan firma ile emtia pazarı denetiminin ele geçirilmesi,
- Üretim kapasitesinin artırılması,

¹⁴ Nurhan Aydın, **İşletmelerin Birleşmesinde Finansal Analiz ve Bir Uygulama Örneği**. Ankara: Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, 1990, s.11-12.

¹⁵ Orhan Çelik, **Şirket Birleşmeleri ve Birleşmelerde Şirket Değerleme**. Ankara: Turhan Kitabevi, 1999, s.21-22.

¹⁶ Chambers, s.10.

1.3.2.Yeni Tesis Kurma veya Şube Açma

Doğrudan yabancı yatırım yapılması, satın alma yoluyla birleşmenin yanı sıra yeni tesis kurma ya da var olan işletmenin şubesini açma şeklinde de yapılabilir. Şirketin birleşme yoluyla satın alınmasında birleşilen işletme tüzel kişiliğini kaybetmektedir, ancak şube açıldığında ya da yeni tesis kurulduğunda ana işletme tüm mülkiyet hakkını sahiplenmektedir. Bu durum satın alma ile birleşmede ya da ortak girişimde çıkabilecek yönetim problemlerini önlemektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar kapsamında yeni tesis kurulması ya da şube açılması oldukça zordur. Çünkü doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülke düzenlemesine karşı duyarlıdır ve o ülkenin sosyo-ekonomik düzeyi, vergi düzenlemeleri, kar transferinin yapılma koşulları ile yatırımın maliyeti doğrudan etkilenebilmektedir.¹⁷

1.3.3.Ortak Girişim

Ortak girişimde ulusal bir işletme ile çok uluslu bir işletmenin kaynakları bir araya getirilmekte ve ortak amaçlar gerçekleştirilmesi için finansal riskleri, yükümlülükleri, faaliyetleri ve mülkiyeti iki ana işletmeden farklı olan üçüncü bir işletme kurulmaktadır. Ortak girişim yapan işletmelerden en az birisi, ortak girişim için kurulan işletmenin bulunduğu ülkenin dışından kumanda edilmektedir. Ortak girişim ile yönetim, pazarlama, üretim, temel yatırım ve girişim stratejilerinin belirlenmesi kanuni ve ekonomik olarak birbirinden bağımsız olan ana işletmelerin ortak kontrolünde olmaktadır.¹⁸

Ortak girişim yoluyla yapılan doğrudan yabancı yatırımların faydaları şu şekilde sıralanabilmektedir:¹⁹

- Küçük ölçekli işletmeler yeni teknolojileri kolayca elde edebilmektedir.

¹⁷Hüseyin Dikmen, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları Sorunu” **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Kadir Has Üniversitesi SBE, 2010, s.13.

¹⁸ Dilber Ulaş, **Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejisi Olarak Ortak Girişimler ve Türkiye Uygulamaları**, Ankara: Turhan Kitapevi, 2003, s.57.

¹⁹ Ahmet Kurtaran, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Kararları ve Belirleyicileri”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 10, Sayı 2, Şubat 2007, s.368.

- Küçük ölçekli işletmeler büyük ölçekli olanlarla rekabet edebilecek düzeyde üretim yapabilmektedir.
- Yatırımcılar, yeni bir iş kurarak aldıkları DYY risklerini minimuma indirmektedir.

Ortak girişimin beraberinde getirdiği bazı olumsuzluklar da olabilmektedir. Bunlar ise şu şekilde sıralanabilmektedir:²⁰

- Ortak girişimde taraflar eşit söz sahibi olmaktadır. Bu durum karar alınırken çatışma yaşanmasına neden olabilmekte, kararlar geciktiği için işletme zarar görebilmektedir.
- Ev sahibi ülkenin milliyetçilik durumu, kanunları ve ortakların farklı kültürlerle sahip olması sorun olabilmektedir.
- Acil karar alınmada gecikmeler yaşanabilmektedir.
- İşletmeler üstünde denetim sağlanmada sorunlar olabilmektedir.

Özetle, ortak girişimin başarılı olabilmesi için farklı kültür ve amaçlar doğrultusunda ortak bir çalışma şekli belirlenebilmeli ve uyum içinde çalışılmalıdır.

1.3.4.Montaj Sanayi

Doğrudan yabancı yatırım türlerinden birisi de montaj sanayidir. Ülke dışında bulunan ana işletmeden gelen temel özellikli ara ürünler, ev sahibi ülkede üretimi yapılan basit ürünler ile birleştirilerek, üretimin son basamağı ev sahibi ülke içerisinde yapılabilmektedir. Montaj sanayisine yatırım genellikle taşıma giderinden tasarruf etmek, tüketici piyasasına yakınlaşmak ve az gelişmiş ev sahibi ülkedeki düşük maliyetlerden faydalanmak için yapılmaktadır. Montaj sanayi yolu ile yapılan DYY'ler ev sahibi ülkeler için belirli sanayilerin oluşturulmasında ilk aşamayı oluşturmaktadır. Yabancı yatırım ile kurulan montaj tesisleri, anaparça ya da hammaddeyi üretici işletmeden alarak montajı ev sahibi ülkede yapmaktadır. Büyük sermaye ve ileri

²⁰ Robert J. Carbaugh, **International Economics**, California: Wodsqorth Publishing, 1992, s.256.

teknoloji gerektiren parça ve hammaddeler yatırım yapan işletme tarafından temin edilmekte, düşük sermaye ve basit teknoloji gerektirenler ise ev sahibi ülkede üretilerek kullanılmaktadır.

Montaj sanayi yoluyla DYY genellikle kimya sanayi, makine imalatı ve otomotiv gibi montaj tipi üretim yapan sektörlerle yapılmaktadır. Piyasaya yakın yerde, yatırımcının ülkesinden uzakta ve daha düşük maliyetle ürün üretimi, yatırımcı firmanın maliyetini düşürüp kar elde etmesini sağlarken, ev sahibi ülkeye de gelişmiş teknolojilerin gelmesini sağlamakta, bu işlerde istihdamı artırmaktadır.

1.3.5.Özelleştirme

Özelleştirme kamu hukukunda, tasarrufunda, yönetiminde veya mülkünde olan hizmet ya da ürünün toplumsal, mali ve ekonomik amaçlarla, özel kurum, kuruluş ya da bireylere devredilmesidir. Özelleştirme genellikle siyasal, toplumsal, mali ve ekonomik amaçlar ile yapılmaktadır.²¹

Genel olarak özelleştirmenin sebepleri şu şekildedir:²²

- Siyasi çıkar elde etmek,
- Çalışanların kurumlarına ortak olmalarını sağlamak,
- Hisse senedi mülkiyetini genişletmek,
- Kamu sektörünün sınırlarını tam olarak belirlemek ve problem çözümünü daha kolay hale getirmek,
- Devletin ekonomik hayata olan müdahalesini asgariye indirmek,
- Kamu sektörünün borçlanma ihtiyacını azaltmak,

²¹ Kızbes Kılıç Görmezöz, “Türkiye’ye Doğrudan Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri”, **Uzmanlık Tezi**, T. C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, 2007, s.20.

²² Hacı Dursun Gökkaya, **Özelleştirmeye Bir Bakış-Türkiye ve Azerbaycan Örneğinde**, Gün Yayınları, Ankara, 2007, s.23.

- Üretim verimliliğini artırmak.

Doğrudan yabancı yatırım özelleştirme yoluyla yapılabilmektedir. Özelleştirme yoluyla ev sahibi ülkeye yapılan DYY'ler, diğer türler kadar etkili olmamaktadır. Etkili olabilmesi ve ülke ekonomisine önemli bir katkı sağlaması için ev sahibi ülkeye uluslararası pazarda rekabet gücü vermesi gerekmektedir. Örneğin Tayland'da özelleştirme yoluyla yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ile ticari araç ihracatı artırılmış ve ülkenin ihracat rekabetindeki rolü fazlalaşmıştır. Latin Amerika'da buna örnek olarak telekomünikasyonun özelleştirilmesi verilebilmektedir. Özelleştirme yoluyla yapılan doğrudan yabancı yatırımların ülkelere olan etkisi ev sahibi ülkenin içinde bulunduğu şartlar ve duruma göre değişebilmektedir.²³

1.4.Doğrudan Yabancı Yatırım Yapılma Sebepleri

Doğrudan yabancı yatırımlar genellikle siyasi, ekonomik ve mali sebeplerden yapılmaktadır. Bu sebepler şu şekilde özetlenebilmektedir:²⁴

- *Ucuz emek ve doğal kaynak temin edilmesi:* İş gücü ve verilen emeğin karşılığı ve doğal kaynakların maliyetleri ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu unsurların ucuz ve bol bulunduğu yerlerde yabancı yatırım yapılması, üretim maliyetlerini düşürmektedir. Çok uluslu birçok şirket bu sebeple Tayvan, Çin, Hong Kong, Hindistan, Kore, Meksika ve Malezya gibi ülkelere yatırımlar yapmakta ve ucuz emek ve doğal kaynaklardan faydalanmaktadır.
- *Nakit akımının istikrarlı hale getirilmesi:* İşletmelerde üretim tek bir piyasa ile sınırlı değildir. Bunun nedeni nakit akımındaki istikrar durumudur. Tek piyasada işgören işletmeler nakit akımında dalgalanmalardan anında etkilenebilmektedir. Ancak farklı ülkelerde ekonomideki dalgalanmalar farklı olacağı için farklı ülke piyasasına

²³ Selma Durgan, "Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi" **Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi**, T. C. Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2016, s.18.

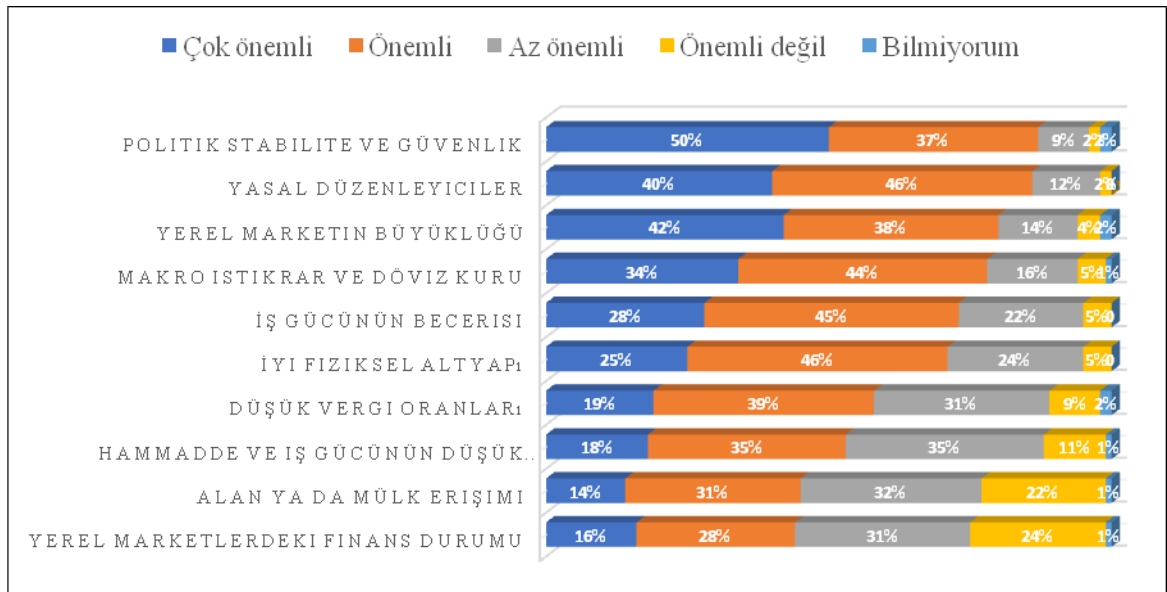
²⁴ Seyidoğlu, 2007, s.602-605.

yapılan yatırımlar nakit akımı istikrarını dengelemek için tercih edilebilmektedir.

- *Bankacılık sektöründe yapılan yeni düzenlemeler:* Bazı imalat sanayi sektörleri ve bankacılık sektöründe yeni düzenlemeler ile uluslararası alanda faaliyet göstermek oldukça esnek ve rahat bir hal almıştır. Bu durum işletmeleri yabancı ülkelere yatırım yapma ve yeni şube açmaları konusunda teşvik etmektedir.
- *Kota ve tarifeler:* İhracatçı işletmeler genellikle ithalatçının belirlediği kota ve tarife nedeniyle zarara uğrayabilmektedir. Bu durumdan kurtulmak ve piyasayı elde tutmak için ihracat yaptıkları ülkede üretime geçmekte ve kota ve tarifeden etkilenmemektedir.
- *İşletme kararlarının etkileşimi:* Piyasalarda egemen birden fazla işletme olduğunda, alınan kararlar birbiri ile etkileşmekte, yalnızca birinin aldığı kararlar diğerlerine de etki etmektedir. Bu nedenle egemen işletmelerden birisi dış yatırım yaptığında, diğerleri de rekabette geride kalmamak için dış yatırıma yönelmektedir.
- *İç piyasanın klimaksa ulaşması:* Klimaks, herhangi bir pazarda bir ürünün veya hizmetin gelişimini tamamlaması ve pazar doyumuna ulaşması olarak tanımlanmaktadır. Bir işletme yeni ürün ürettiğinde ve ürün gelişimini tamamladığında bir süre iç piyasada ürüne doyum yaşanmakta, kar imkânı kalmamaktadır. Bu durumda işletme yabancı yatırımlar ile başka piyasalarda daha az rekabet içerisinde üretim yaparak kar etmektedir.
- *İşletmelerin marka ve isimlerini paylaşmaktan kaçınması:* bazı işletmelerin marka ve isimleri kendi sektörlerinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Marka ve isimleri nedeniyle satış yapan bu işletmeler başka ülkede üretime giderek, marka ve isim itibarlarını korumaktadır.

- *İşletmelerin lisans sözleşmesi, patent, teknik bilgi, birikim ve deneyimlerini paylaşmak istememesi:* İşletmeler lisans sözleşmesi, patent, teknik bilgi, birikim ve deneyimlerini paylaşmak istemediği için, yurt dışında başka bir firma ile çalışmak yerine, kendileri yabancı yatırım yaparak lisans sözleşmesi, patent, teknik bilgi, birikim ve deneyimlerini korumaktadır.
- *Hammadde kaynaklarına yakın olunması ve taşıma masraflarının azaltılması:* Hammadde büyük işletmelerin daha da büyümek ve üretimlerini artırmak için oldukça önemli bir unsurdur. Ülkeler arasındaki kaynak ve hammadde dağılımı dengeli değildir. Bu nedenle büyük işletmeler kendilerine lazım olan hammaddeye yakın olmak için diğer ülkelere yatırım yapmaktadır.

Dünya Bankası (2018), yayınladığı “Küresel Rekabetçilik Raporu”na göre gelişmekte olan ülkelere olan yatırımda ülkelerin tercih edilme sebepleri ve önem yüzdeleri aşağıda Şekil 1’de verilen grafikteki gibidir.



Şekil 1. Doğrudan Yatırımın Sebepleri²⁵

²⁵ Dünya Bankası, Global Investment Competitiveness. Report 2017-2018. <http://pubdocs.worldbank.org/en/651751510251223013/GIC-execsum.pdf> (04.08.2018).

Şekil 1'e göre yatırımcıların doğrudan yatırım yapmalarını en fazla etkileyen unsur, yatırım yapılacak ülkenin politik stabilite ve güvenliğidir.

1.5.Doğrudan Yabancı Yatırımları Sınırlayıcı Sebepler

Yabancı mülkiyet ve mülk sahipliğiyle ilgili kısıtlamalar, doğrudan yabancı yatırımların en sınırlayıcı sebebidir. Genellikle, ülkede yerleşik olarak bulunmayanlara mülk sahipliği verildiğinde, öz sermaye payı sınırlandırılmaktadır. Örneğin hedef ülkede aynı alanda faaliyet gösteren şirketlerin %50'sinden daha fazla sermaye bulunduran işler için yabancı sahiplenme yasaklanmaktadır. Avrupa Birliği ve Kuzey Avrupa ülkelerinde havayolları, Japonya'daki telekomünikasyon ve Birleşik Devletleri'ndeki kıyı ve tatlı su taşımacılığı buna örnek verilebilmektedir. Bu mülkiyetler genellikle vatandaşlara verilmekte, doğal kaynaklarla ilgili sektörlerde mülk sahiplenmesi vatandaştan kiralama şeklinde gerçekleşmektedir. Örneğin İzlanda'da balıkçılık ve enerji sektörlerinde ve Meksika'daki petrol sektöründe yabancı mülkiyet yasaklanmıştır. Özellikle yabancı hissedarları bu alanlardan uzak tutmak amaçlanmasa da bu yasaklar devlet tekellerinin yabancı sermaye ile paylaşılmaması amacı taşımaktadır.²⁶

Zorunlu tarama ve onay prosedürleri de sınırlayıcı etkileri yabancı sermaye girişine bağlı olmasına rağmen, doğrudan yabancı yatırımları sınırlandırmak için kullanılabilir. Örneğin Japonya'daki birkaç sektör için ve Meksika'daki tüm işletmelerin %49'undan fazlasının satın alınması için zorunlu tarama ve onay prosedürleri bulunmaktadır. Bazı ülkeler bu prosedürleri uygulamamasına rağmen, uygulayan ülkelerde sürecin uzaması, onay sürecinin zorlu olması gibi sebeplerle doğrudan yabancı yatırım sınırlandırılabilir. Bunun yanı sıra ön bildirim zorunluluğu koyulduğunda (Japonya örneğinde olduğu gibi), sınırlandırma olarak görülmemekte, zorlamadığı için sermaye girişini etkilememektedir.

²⁶ OECD, Foreign Direct Investment Restrictions In OECD Countries, 2002, <https://www.oecd.org/eo/reform/2956455.pdf> (04.08.2018), s.2.

Doğrudan yabancı yatırım girişlerini engelleyebilecek diğer resmi sınırlamalar, yabancı uyruklu şirketlerin yabancı şirketlerin iştiraklerinde bulunan işletmelerin yönetimleri üzerindeki sınırlamalarını kapsamaktadır. Avrupa Birliği üyesi ülkelerde Kanada'da sigorta şirketlerinde ve Japonya'daki taşımacılık endüstrilerinde olduğu gibi, vatandaşların veya konut sakinlerinin yönetim kurulunun çoğunluğunu oluşturması gerekliliği, yabancı sahiplerin kendi mülkleri üzerindeki kontrolünü zayıflatabilmektedir. Yatırımcılar bu koşullar altında yatırım yapmak konusunda tedirgin olmakta ve doğrudan yabancı yatırımlar sınırlandırılabilir. Benzer şekilde, eğer yönetmelikler yabancı uyrukluların istihdamını kısıtlarsa (örneğin Türkiye'de), yatırımcılar yatırımlarını değerli kılmak için gerekli uzmanlığı kullanamayacaklarını düşünebilmektedir. Ayrıca, çoğu Avrupa Birliği ülkesinde deniz taşımacılığı için kabotajda olmayan üyelere karşı sınırlamalar gibi durumlar, yabancı sermayeli şirketlerin karlarını ve dolayısıyla yabancı yatırımcıların işlem yapmaya istekli olduğu fon miktarını sınırlayabilmektedir.²⁷

Yukarıda bahsedilen resmi sınırlamaların yanı sıra doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde resmi olmayan kamu sınırlandırmaları ve özel sınırlandırmalar da yapılabilmektedir. Resmi olmayan sınırlamaların oldukça yaygın olduğu ve yerli işletmelerin yabancı sahipliğini sınırlamak için sistematik şekilde bunları kullandığı konusundaki kanı oldukça yaygındır. Bu nedenle, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Ticaret Temsilcisi sık sık Japonya'daki şirket kontrolü sisteminin ABD şirketlerinin yatırımlarını engellediğini ve Avrupa Birliği'ndeki telekomünikasyon alanındaki düzenleyici uygulamaların fiilen doğrudan yabancı yatırımcı önlemi olarak kullanıldığını dile getirmektedir. Benzer şekilde, Japonya Ticaret ve Ekonomi Bakanlığı, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki mali hizmetlerde DYY'nin çeşitli ve karmaşık düzenlemeler tarafından kısıtlandığını ve ara bağlantılarla ilgili engellerin Avrupa Birliği'ndeki telekomünikasyona yabancı girişini engellediğini iddia etmektedir.²⁸

²⁷ OECD, s.3.

²⁸ OECD, s.3.

Bu bilgiler doğrultusunda doğrudan yabancı yatırımları sınırlayıcı faktörler şu şekilde sıralanabilir:²⁹

- Siyasi tartışmalar,
- Emek, politika, kontrol değişkenleri ile ilgili sınırlayıcılar,
- Yatırım, erişim, faaliyetler, alanlar, ürünler, mülkiyet ve arazi kullanımı ile ilgili engeller,
- Tarama ve onay prosedürleri,
- Resmi ve resmi olmayan sınırlayıcılar.

1.6.Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri

Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri yatırım alan ve yatırım yapan olmak üzere değerlendirilebilmektedir. Bunlar aşağıda başlıklar halinde değerlendirilmiştir.

1.6.1.Yatırım Alan Ülkeler Açısından Doğrudan Yabancı Yatırım Belirleyicileri

Yatırım alan ülkeler açısından doğrudan yabancı yatırım ele alındığında, bir ülkenin yatırım alabilmesi için en önemli etken olarak kar olanakları ön plana çıkmaktadır. Karın elde edilmesi için ekonomide sermaye hareketlerinin serbest olması, yatırımcıların herhangi şekilde sınırlandırılmaması gerekmektedir. Genel olarak alt yapı imkânları, vergi oranları, yasal ve kurumsal düzenlemeler, verimlilikte beklenen artışlar, karlılık değerlendirmesi, risk değerlendirmesi, emek arzı ve kalitesi ve faiz oranları yatırım alan ülkeler açısından doğrudan yabancı yatırımın belirleyicilerini oluşturmaktadır.³⁰

²⁹ Syafiqah Lina Hidayah, Foreign Direct Investment, 2013, <https://www.slideshare.net/syaffhk/fdi-finally-the-real-one> (04.08.2018).

³⁰ Katarzyna Żukrowska, Małgorzata Gracik, Anna Pochylczuk, Dominik Sobczak ve Jolanta Zombirt, **FDI and Trade: Exemplification of Poland and other Post-communist States**, Ezoneplus Working Paper No. 7A, 2002, s.2.

Yatırım alan ülkeler açısından doğrudan yabancı yatırım belirleyicileri Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD) tarafından kendi içerisinde ekonomik, yatırım ortamına ilişkin ve politik etmenler olarak sınıflandırılmaktadır.³¹ Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Ekonomik etmenler

- a. Etkinlik odaklı: Ölçek ekonomileri, bölgesel bütünleşmeler, iş gücü verimliliği, varlık ve kaynakların maliyeti
- b. Kaynak-varlık odaklı: Yenilikçi ve teknolojik patent ve marka gibi varlıklar, araştırma ve geliştirme faaliyetleri, fiziki altyapı, nitelikli ve niteliksiz iş gücü, hammadde
- c. Pazar odaklı: Piyasa yapısı, tüketici tercihleri, uluslararası piyasalara giriş potansiyeli, iktisadi büyüme, kişi başına düşen milli gelir, pazar büyüklüğü

2. Yatırım ortamına ilişkin etmenler

- a. Sosyal etkenler
- b. Yatırım sonrası hizmetler
- c. Resmi ve resmi olmayan maliyetler
- d. Yatırım teşvikleri
- e. Yatırım promosyonu

3. Politik etmenler

- a. Yabancı iştiraklerin anlaşma standartları
- b. Piyasaların işlevi ve yapısıyla ilgili politikalar

³¹ UNCTAD, **World Investment Report 1998**, 1999.

- c. Özelleştirme politikası
- d. Ticaret politikası ve doğrudan yabancı yatırım ile uyumu
- e. Vergi politikası
- f. Yabancı yatırımlarla ilgili uluslararası anlaşmalar
- g. Sosyal, politik ve ekonomik istikrar

Uluslararası Yatırımcılar Derneği (YASED) ve Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD) ise yatırım alan ülkeler açısından doğrudan yabancı yatırım belirleyicilerini yediye ayırmaktadır. Bunlar aşağıdaki şekildedir:³²

1. Ar-Ge: Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) harcamaları
2. Telekomünikasyon ve ulaşım altyapısı: Yerel telefon maliyetleri, internet maliyetleri, uluslararası sabit telefon maliyetleri, havayolları, su ulaşımı, karayolları, demir yolları ve bu yolların yoğunluğu
3. Teşvik ve vergiler: Hibe ve vergi teşvikleri, uluslararası ticaretten alınan vergiler, ürün ve hizmet üstünden alınan vergiler, tahsil edilen kurumlar vergisi, ortalama kurumlar vergisi
4. Enerji: Enerji tüketimi ve maliyeti
5. İşgücü: Çalışan kalitesi, işgücü verimliliği ve maliyeti
6. Kamu yönetimi ve siyasi ortam: Yabancı sermayeyle ilgili kanunlar, yolsuzluk ve rüşvet, bürokratik işlemler, yasal çerçeve, siyasi istikrar
7. Genel makroekonomik değişkenler: Finansal kurumlardan alınan krediler, kamu bütçesi dengesi, mali olanak ve kurumların gücü, makroekonomik durumun istikrarı, iç piyasaların büyüme durumu ve boyutu, kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla

³² TÜSİAD ve YASED, **FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis**, 2004.

Bir ülkenin yatırım alabilmesi için en önemli etken olan kar olanakları dışında yukarıda açıklanan Ar-Ge harcamaları, telekomünikasyon ve ulaşım altyapısı, teşvik ve vergiler, enerji, işgücü, genel makroekonomik değişkenler, kamu yönetimi ve siyasi ortam belirleyici olmaktadır. Doğrudan yabancı yatırım alan ülkelerin izlediği bu yedi adım, ülke ekonomilerine olumlu anlamda doğrudan etki etmektedir.

1.6.2.Yatırım Yapan Ülkeler Açısından Doğrudan Yabancı Yatırım Belirleyicileri

Yatırım yapan ülkeler açısından doğrudan yabancı yatırımın en önemli belirleyicisi kar elde etmektir. Yatırımcılar “kar elde etmek” amacı ile doğrudan yatırım yapmaya yönelmektedir. Temel amaç çevresinde şekillenen diğer belirleyiciler ise şu şekilde sıralanabilmektedir:³³

- Yatırım çeşitlendirmesi, hammadde sağlanması,
- Ölçek ekonomileri, faaliyet bütünleşmesi,
- Gümrük tarifeleri, fiş ticaret kısıtlamaları,
- Ucuz iş gücü ve hammadde.

Bir ülkeye doğrudan yatırım yapan yabancı yatırımcıların temel amacı; dönüşü hızlı ve yüksek olan karlılık elde etmektir. Bu doğrultuda yabancı yatırımcılar; yatırım yapmadan önce hedef ülkedeki yatırım çeşitliliklerini, ölçek ekonomilerini, ülkedeki hammadde ihtiyacını ve kapasitesini, iş gücünü, gümrük süreçleri ile ilgili yasal prosedürleri, ticari ayrıcalık ve kısıtlamalar uygulanan ülkeler ile ilgili ticaret kapsamını risk yönetimi modelinde inceler ve analiz eder. Uygun şartlar oluştuğu takdirde yatırım süreci başlamış olur.

³³ John H. Dunning, **Multinational Enterprise and The Global Economy**, Wokingham: Addison-Wesley, 1993, s.60.

2.EKONOMİK BÜYÜME

2.1.Ekonomik Büyüme Tanımı

Ekonomik büyüme en yalın ve basit şekliyle, ekonomi genelindeki ürün ve hizmet oranındaki artışın bir bütün olarak ifadesidir. Başka bir tanım yapılacak olursa ekonomik büyüme, bir ülkede mevcut imalat imkânı eğrisinin “bütün” olarak genişlemesi veya uzun dönem talep eğrisinin sağa kayması ile oluşan durumdur. Ekonomik büyüme arz kapasitesindeki artış ile gerçekleşmekte ve bu artışlar uzun sürede meydana gelmektedir.³⁴

Daha geniş kapsamlı bir tanıma göre ekonomik büyüme, “bir ekonomide var olan toplam üretim, toplam yatırım, toplam ihracat, toplam ithalat gibi temel makroekonomik göstergelerin, ekonomide iş gücü yaratma kapasitesi yani istihdam ve üretim kapasitesi açısından t döneminden t+1 dönemine artması” olarak açıklanabilir. Belli bir dönem içerisindeki nihai hizmet ve ürün artışını ifade eden ekonomik büyüme, imalat miktarındaki artışların yanı sıra örgütsel ve teknolojik yapılanmadaki ileri düzey gelişim süreciyle de doğrudan ilişkidir.³⁵

Ekonomik büyümenin tanımı iktisatçılar açısından farklı yapılabilmektedir. Ekonomik büyüme teorisine göre yapılan bu tanımlarda bazı ortak noktalar bulunmaktadır. Bunlar şu şekildedir:³⁶

- Ekonomik büyüme, “sermaye stoğunda meydana gelen artışla beraber toplam faktör verimliliğinde meydana gelen artışlardır”.
- Ekonomik büyüme “bir ülkenin ulusal hasılasının dönemler itibarıyla artışlar göstermesidir”.

³⁴ Aykut Kibritçioğlu, “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1998, Cilt.53, s.207-230.

³⁵ Ömer Yılmaz ve Merter Akıncı, “İktisadi Büyüme ile Cari İşlemler Bilançosu Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2011, Cilt 2, Sayı 2, s. 364.

³⁶ Ahmet Turan Çetinkaya, “Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Belirleyicileri 1975-2012”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi SBE, 2014, s.5.

- Ekonomik büyüme toprak, iş gücü, nüfus ve diğer imalat faktörlerinde oluşan artışlardır.

Özetle ekonomik büyüme genellikle bir senelik bir dönem olarak herhangi bir ülkede belirli bir dönemde yabancı ve yerli tüm firmalar tarafından üretilen ve piyasaya sunulan bütün nihai hizmet ve ürünlerin para ile ifade edilmiş hali olan Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) veya Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'da artış görülmesidir.³⁷

2.2.Ekonomik Büyümenin Türleri

Ekonomik büyüme kendi içerisinde çok farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Genel olarak ekonomik büyüme türleri dokuza ayrılmaktadır. Bunlar şu şekildedir.³⁸

- 1.Biyolojik büyüme: Canlı varlıkların büyümesinden esinlenerek isimlendirilen bu büyüme türünde ilk olarak hızlı bir büyüme görülmekte, daha sonra yavaşlayarak, canlıdaki ölüm gibi bir anda durmaktadır. Durduktan sonra gerileme olduğu da görülmektedir.
- 2.Üstel büyüme: Adından da anlaşılacağı gibi sürekli hızı artan büyüme türüdür. Bazı ülkelerde belli dönemlerde görüle de, sürekli olarak üstel büyümenin gerçekleştiği bir ülke bulunmamaktadır.
- 3.Durgun büyüme: Durgun büyümede nüfus ve milli gelir artış hızı birbirine eşittir. Bu nedenle kişi başına gelirin artış hızı “sıfır” olmaktadır. Yani gelir arttıkça ona paralel artan nüfus tarafından kullanılmakta, ekonomi büyüdükçe, kişi başına düşen gelir aynı kalmaktadır.
- 4.Açık büyüme: Serbest piyasa ekonomisi olan bütün ülkelerde açık büyüme görülmektedir. Bu türde emek ve uluslararası büyüme çok önemlidir.

³⁷ Muhteşem Kaynak, **Kalkınma İktisadı**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2014, s.69.

³⁸ Ali Özgüven, **İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması**. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1988, s.85.

5. Kapalı büyüme: Devletin ekonomiye her açıdan müdahalede bulunduğu bu büyüme türü 19. yüzyılda Arnavutluk ve Japonya'da gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu büyümede ülkenin kendi öz kaynağı temel alınmakta, dışa olan bağımlılık kaldırılmaya çalışılmaktadır.
6. Planlı büyüme: Her alanda verim ve etkinliğin artırılması amaçlanan bu büyüme türünde kısıtlı kaynakların hangi ürünün üretimi için hangi miktarda kullanılacağı planlanmaktadır. Planlar “yol gösterici” olarak bazı sektörlerle uygulanabildiği gibi, “otoriter planlama” olarak tüm sektörlerle zorunlu tutulabilmektedir.
7. Spontan büyüme: Devletin ekonomiye oldukça az müdahale ettiği bu büyüme türü neoklasik, klasik ve fizyokrat iktisatçıların teorilerinde görülmektedir. Belli orandaki büyüme üretim faktörlerinin kendiliğinden harekete geçmesi ile spontan oluşmaktadır.
8. Dengeli büyüme: Dengeli ekonomik büyüme türünde yatırımlar birbirine bağımlı şekilde uyumlu paketler halinde gerçekleştirilmekte, alt başlık olarak değerlendirilmektedir.
9. Dengesiz büyüme: Dengesiz büyüme, ekonomideki sektörlerde dengeli büyümenin aksine dengesizlik yaratılması sonucunda ortaya çıkmakta; alt başlık olarak değerlendirilmektedir.

Dengeli büyüme modelinde tüm sektörlerin kolektif bir uyum içinde birbirini besleyecek şekilde büyümesi hedeflenir. Bir sektörde yaşanan orantısız büyüme veya küçülme domino etkisi ile diğer sektörleri de etkileyeceği için bu büyüme modelinde devlet-özel sektör iş birliği ve uyumu oldukça önemlidir.

Dengesiz büyüme modeli ile ilerleyen ülkelerde kısa vadeli hedeflerde ekonomik bir kazanım elde edilse de uzun vadede dengesiz büyüme modeli üretimi ve ihracatı olumsuz etkilemekte, birçok sektörün dış pazarlara bağılı olmasına neden olmaktadır. Örneğin Türkiye'de son yıllarda inşaat sektörünün hızla büyümesi kısa vadeli kazanımlar getirirse de, uzun vadede birçok sektörde büyüme oranları azalmış ve

dış pazarlara bağımlılık büyük bir artış göstermiştir. Dolayısıyla dengeli ve dengesiz büyüme modelleri, kapsamaları gereği diğer büyüme modellerinden ayrılmaktadır. Dengesiz ve dengesiz büyüme ise 2.2.1. ve 2.2.2. bölümlerinde ayrıntılı şekilde açıklanmıştır.

2.2.1.Dengeli Büyüme

Dengeli büyüme türünde ekonomide bulunan tüm sektörler uyumlu şekilde gelişmekte ve uyumlu büyüme gerçekleşmektedir. Sektörler arasında karşılıklı bağımlılık esastır ve bağımlılık tüketim ve üretimde geçerli olmaktadır. Üretimle ilgilenen her bir departman, pazarda çıktıklarına yer bulmak zorundadır. Dengeli büyüme, aşırı üretim durumu ya da darboğazın herhangi bir sektörde yaşanmamasıdır. Dengenin sağlanmaması ve hiçbir sektörün ekonomik faaliyetinin sıkıntıya düşmemesi için eldeki yatırım fonları dengeli şekilde dağıtılmalıdır. Dengeli büyümede denge; dış ve iç talep, giyecek ürünler ve gıda maddeleri, hammaddeler ve sanayi malları, tüketim ve yatırım malları gibi konularda sağlanmaktadır. Bu dengelerin kurulması ile kaynak israfı önlenmekte, ekonomideki tüm sektörler dengeli büyümektedir.³⁹

Dengeli ekonomik büyüme türünde yatırımlar birbirine bağımlı şekilde uyumlu paketler halinde gerçekleştirilmektedir. Her sektöre ne kadar yatırım yapılması gerektiği ve yapılan yatırım ile ne kadar büyüme gerçekleşebileceği “input-output” tabloları ile belirlenmektedir. Örneğin, bir demir çelik fabrikası kurulurken makine sanayisi, ulaşım hizmetleri, demir üretimi de geliştirilmekte, birbirine bağımlı olan tüm sektörler dengede tutulmaktadır.⁴⁰

Dengeli ekonomik büyüme için yatırımların dengeli ve planlı şekilde yapılması gerekmektedir. Dikey ve yatay bağlantılar etkin şekilde kurulmadan, herhangi bir plan yapılmadan endüstri kurulduğunda, gelir düzeyi ve dar pazar nedeniyle üretilen ürünler satılamamaktadır. Bu da ekonominin dengesini bozacaktır. Bu nedenle eş zamanlı

³⁹ Yalçın Acar, **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, Bursa: Dora Yayınevi, 2008, s.34-35

⁴⁰ Seyidoğlu, 2007, s.112.

olarak bu endüstriyi tamamlayıcı unsurlar kurulmalı, birbirinin müşterisi olan endüstriler ile denge kurularak dengeli büyüme sağlanmalıdır.⁴¹

Dengeli büyümenin eleştirildiği birçok konu bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:⁴²

- Eldeki kaynakların tamamının ekonomideki bütün sektörler'e dağıtılması, sektör başına düşen kaynak oranının azalmasına neden olmaktadır. Bu da sektörlerin istenen büyüklüğe ulaşmasına engel teşkil edebilmektedir.
- Dengeli büyümede birbirine bağımlı endüstrilere eşit yatırımlar yapılmaktadır. Yatırımın hangi endüstriden başlayacağını belirlemesi için net bir yöntem olmadığından sorun yaşanabilmektedir.

2.2.2.Dengesiz Büyüme

Dengesiz büyüme türü, dengeli büyümeye yapılan eleştiriler ve gerçek hayatta bu büyüme türünün sorunsuz uygulanmasının imkânsız olduğu düşüncesi ile ortaya atılmıştır. Fransız İktisatçı olan Perroux, dengesiz büyüme modelini ilk ortaya atan kişidir ve ekonomilerin genel olarak hiyerarşinin, dengesizliklerin ve eşitsizliklerin içinde bulunduğunu, bu engellerin aşılmaya çalışılması yerine, engelleri faydalı hale çevirmenin ekonomiye fayda sağlayacağını öne sürmüş ve dengesiz büyüme modelini oluşturmuştur.⁴³

Dengesiz büyüme, ekonomideki sektörlerde dengeli büyümenin aksine dengesizlik yaratılması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Dengesiz büyümede öncü bölge ve sektörler, geride kalan bölge ve sektörleri peşine takmakta, o bölge ve sektörlerin gelişme ve büyümelerine yardımcı olmaktadır.⁴⁴

⁴¹ Fikret Başkaya, **Az gelişmişliğin Sürekliliği**, Ankara: İmge Kitabevi, 1991, s.48.

⁴² Ercan Dülgeroğlu, **Kalkınma Ekonomisi**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 2000, s.42.

⁴³ Acar, s.35.

⁴⁴ Sami Taban, **İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller**, Bursa: Ekin Yayınevi, 2016, s.23.

Dengesiz ekonomik büyümede genel olarak şu iki hususa dikkat çekilmektedir:⁴⁵

1. Bazı şartlara maruz kalındığında kalkınma hızının daha yüksek olması için dengesiz büyüme gerekmektedir.

2. Ekonomik açıdan büyümek için dengeden sapmalara gidilebilmektedir. Dengesiz ekonomik büyüme ve kalkınma genellikle şu durumlarda faydalı görülmekte ve özellikle oluşturulmaktadır.⁴⁶

a. Bölünmezlik önemli olduğunda,

b. Yüksek gelir elde etmenin dengeli büyümeden önemli olduğu durumlarda,

c. Yeni uygulama ve buluşlara imkân hazırlanmasında,

d. Büyüme maliyetlerinin yüksek olması durumunda.

Bu bilgilerden özetle, dengesiz büyümenin ekonomik açıdan gelişmiş sektör ve bölgelerin, geride kalmış sektör ve bölgelere “lokomotif” olacağı, dengesiz büyümenin kalkınma ve büyümeyi hem hızlandıracağı hem de kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Bu modele göre endüstriler arasındaki geri ve ileri bağılıklar ekonominin kritik sektörlerindeki büyüme ile dengesizliği lehine kullanabilmekte ve diğer sektörlerde kritik sektörlerdeki büyümeyi takip etmektedir.⁴⁷

2.3. Ekonomik Büyümede Etkili Faktörler

Ekonomik büyümede etkili faktörler ile ilgili yerli ve yabancı literatürde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Farklı kavramsal ve metodolojik bakış açıları kullanan bu çalışmalar farklı açıklayıcı parametreler üzerinde durmuş ve ekonomik büyümede

⁴⁵ Akın İlkin, **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1976, s.108.

⁴⁶ Dülgeroğlu, s.43.

⁴⁷ Özgüven, s.85.

etkili faktörleri farklı şekillerde ele almıştır. Petrakos ve Arvanitidis yaptıkları çalışmada ekonomik büyümede etkili faktörleri şu şekilde derlemişlerdir:⁴⁸

- Yatırım: Yatırım, neoklasik ve endojen büyüme modellerinin belirlediği ekonomik büyümenin en temel belirleyicisidir. Bununla birlikte, yatırım neoklasik modelde geçici bir etki gösterirken, endojen büyüme modellerinde ise daha kalıcı etkilere neden olmaktadır.
- Beşeri sermaye: Beşeri sermaye, birkaç endojen büyüme modelinde temel büyüme kaynağı ve neoklasik modelin kilit uzantılarından biridir. Beşeri sermaye terimi temel olarak çalışanların eğitim ve öğretim yoluyla beceri ve know-how hakkında bilgi edinmesini ifade ettiğinden, yapılan çalışmaların çoğunluğu eğitim ile ilgili vektörler kullanarak beşeri sermayenin niceliğini ölçmektedir.
- Yenilikçilik ve Ar-Ge faaliyetleri: Yenilikçilik ve Ar-Ge faaliyetleri, ekonomik ilerlemede verimliliği ve büyümeyi artıran önemli bir rol oynayabilmektedir. Bu durum, yeni ve üstün süreçlerin ve ürünlerin tanıtılmasını sağlayan teknolojinin kullanımının artmasından kaynaklanmaktadır. Bu rol, çeşitli endojen büyüme modelleri tarafından vurgulanmıştır ve inovasyon ve/veya Ar-Ge ve ekonomik büyüme arasındaki güçlü ilişki, birçok çalışma tarafından deneysel olarak kanıtlanmıştır.
- Makroekonomik koşullar: Ekonomik politikalar ve makroekonomik koşullar, ekonomik büyümenin gerçekleştiği çerçeveyi oluşturdukları için, ekonomik büyüme üstündeki rolünün belirlenmesi oldukça zor olmaktadır. Literatürde, insan sermayesi ve altyapısına yapılan yatırımlar, poliçe ve yasal düzenlemelerin iyileştirilmesi dâhil olmak üzere ekonomik büyümeye neden olabilecek bir dizi ekonomik politika incelenmiştir. Yapılan çalışmalarda hangi politikaların büyümeye daha

⁴⁸ George Petrakos ve Paschalis Arvanitidis, “Determinants of Economic Growths”, **Economic Alternatives** (2008), Vol 1, s.14-17.

elverişli olduğu konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Buna karşılık, ekonomik büyüme için sağlam makroekonomik şartlar olması gerektiği düşünülmektedir. Özellikle istikrarlı bir makroekonomik ortam, belirsizliğin azaltılması yoluyla büyümeyi destekleyebilirken, makroekonomik istikrarsızlık, verimlilik ve yatırım üzerindeki etkileri ile büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Literatürde büyümeye etki eden çeşitli makroekonomik faktörler; enflasyon, maliye politikası, bütçe açıkları ve vergi yükü şeklinde verilmektedir.

- **Politika/Siyaset:** Yapılan çalışmalar, politikanın ekonominin büyüme potansiyeline önemli katkılar yaptığını ortaya koymaktadır. Demokrasi, geçtiği çeşitli kanallara bağlı olarak ekonomik büyümeyi geciktirebilmekte ve artırabilmektedir. Ekonomik büyümeyi etkileyen genel politik faktörler, politikanın konusu ve algısı, politikanın şiddeti, siyasi tarafsızlık, hükümetin istikrarı ve demokrasi şeklindedir.
- **Sosyokültürel faktörler:** Son dönemlerde yapılan çalışmalar ekonomik büyüme üstünde çeşitli sosyokültürel faktörlerin etkili olduğunu göstermektedir. Güven, bu kategoriye ait önemli bir değişkendir. Güven veren ekonomilerin, inovasyonu teşvik etmeleri, fiziki sermayeyi biriktirmeleri ve daha zengin insan kaynaklarına sahip olmaları ile ekonomik büyümeye elverişli olmaları beklenmektedir. Buna karşılık, etnik çeşitlilik, güveni azaltarak, kutuplaşmayı artırmakta ve büyüme anlamında tarafsız hatta olumsuz etkileri olan politikaların benimsenmesini teşvik ederek büyüme üzerinde olumsuz bir etki gösterebilmektedir.
- **Coğrafi faktörler:** Coğrafyanın ekonomik büyüme üstünde etkili olduğunu gösteren birçok çalışma bulunmaktadır. Genel olarak ekvatordan uzaklık, sahilden uzaklık, ortalama sıcaklık, toprak kalitesi ve hastalık ekolojisi gibi birçok coğrafi faktör ekonomik büyümeyi etkileyebilmektedir. Ayrıca ülkenin bulunduğu coğrafyadaki doğal

kaynaklar ve cevherler ekonomide oldukça önemli bir etki göstermektedir.

- Demografik eğilimler: Demografik eğilim ve özellikler de ekonomik büyümeye doğrudan ve dolaylı etki edebilmektedir. Bir popülasyondaki yaş dağılımı, nüfus oranı gibi demografik faktörler ekonomik büyüme üstünde etkili olmaktadır.

Diğer bir ifadeyle ekonomik büyüme, insan kaynakları (aktif nüfusu artırma, insan sermayesine yatırım yapma), doğal kaynaklar (toprak, yeraltı kaynakları), istihdam edilen sermayedeki artış veya teknolojik gelişmeler gibi doğrudan etkenler tarafından etkilenmektedir. Ekonomik büyüme, kurumlar (finansal kurumlar, özel idareler vb.), toplam talebin büyüklüğü, tasarruf oranları ve yatırım oranları, finansal sistemin etkinliği, bütçe ve maliye politikaları, işgücü göçü, sermaye ve hükümetin verimliliği gibi dolaylı faktörlerden de etkilenmektedir.⁴⁹

Bu doğrultuda ekonomik büyümenin dört ana belirleyicisi vardır: insan kaynakları, doğal kaynaklar, sermaye oluşumu ve teknoloji. Ancak araştırmacıların her belirleyiciye verdiği önem farklı olmakta, yapılan çalışmalarda ele alınan kriterlere göre bu belirleyiciler farklı sonuçlar verebilmektedir.⁵⁰

2.4.Ekonomik Büyümenin Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Ekonomik büyüme birçok alana olumlu ve olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Ekonomik büyümenin olumlu ve olumsuz etkileri aşağıda alt başlıklar halinde ele alınmaktadır.

⁴⁹ Florin Teodor Boldeanu ve Liliana Constantinescu, "The Main Determinants Affecting Economic Growth", **Bulletin of the Transilvania University of Braşov Series** 2015, Vol 8, No 2, s.330.

⁵⁰ Boldeanu ve Constantinescu, s. 330.

2.4.1. Ekonomik Büyümenin Olumlu Etkileri

Ekonomik büyümenin en olumlu etkisi insanların yaşam standardını artırmasıdır. Ekonomik büyüme yoksulluğu azaltabilmektedir. Çünkü insanların gelirini artırabilmekte ve insanların yaşamak için gerekli malları elde etmelerini sağlamaktadır.⁵¹ Eğer insanlar yüksek gelirlere sahiplerse, daha lüks mallar tüketebilmekte ve toplam talebi canlandırabilmektedir. Bu, firmaları daha fazla üretmeye teşvik etmekte ve ekonomideki potansiyel çıktı düzeyini artırmaktadır. Gelir ve çıktı arttığında vergi oranlarında herhangi bir artış olmadan vergi gelirleri de artabilmektedir. Hükümet böylece eğitim ve sağlık hizmetleri gibi kamu hizmetlerini iyileştirmek için daha fazla para harcayabilmekte ve bu da insanların yaşam standardını daha üst düzeylere taşımaktadır.⁵²

Ekonomik büyümenin diğer önemli avantajı, istihdam oranlarının yükselmesidir. Ekonomik büyüme söz konusu olduğunda, toplam talep artmakta, bu nedenle firmalar üretim seviyesini artırmak için daha fazla işçi istihdam ederek daha fazla iş fırsatı yaratmaktadır. Firmalar, yüksek getiri oranı nedeniyle ekonomik büyüme sırasında yatırımı artırmak için daha fazla güven duymakta bu durumla birlikte yatırımlar arttığında, iş fırsatı da artış göstermektedir. İstihdam oranı yükselince, hükümetin insanların işsiz kalmaları için refah ödemesine yaptığı harcamalar da azalmaktadır. Bu durum, hükümetin kamu hizmetlerinin kalitesini artırmak için daha çok para harcayabilmesine olanak sağlamaktadır.⁵³

Ekonomik büyümenin olumlu etkileri ile yaşam standardı artmakta ve istihdam oranları yükselmektedir. Bu etkilere bağlı olarak ekonomik büyümenin diğer olumlu etkileri şu şekilde sıralanabilmektedir:⁵⁴

1. Daha yüksek ortalama gelir: Daha yüksek ortalama gelir, tüketicilerin daha fazla mal ve hizmetten yararlanmasını ve daha iyi yaşam

⁵¹ Paul Samuelson ve William D Nordhaus, **Economics**, New York: McGraw Hill, (16th Edition), s.209-210.

⁵² Michael Parkin, **Macroeconomics**, UK: Addison-Wesley, 10th Edition, 2011, s.133.

⁵³ Olivier Branchard, **Macroeconomics**, UK: Pearson, 7th Edition, 2017, s.220.

⁵⁴ Benefits of economic growth <https://www.economicshelp.org/macroeconomics/economic-growth/benefits-growth/> (05.05.2018).

standartlarının tadını çıkarmasını sağlamaktadır. Ekonomik büyüme, mutlak yoksulluk seviyelerini azaltma ve yaşam beklentisinde bir yükselmeyi sağlayan önemli bir faktör olarak görülmektedir.

2. Daha düşük işsizlik oranı: Daha yüksek çıktı ve pozitif ekonomik büyüme ile birlikte, firmalar daha fazla iş imkanı oluşturarak daha fazla işçi istihdam etmektedir.
3. Devlet borçlanmasının azalması: Ekonomik büyüme daha yüksek vergi gelirleri yaratmakta ve işsizlik ödeneği gibi hususlara eskisinden az para harcanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle ekonomik büyüme, devlet borçlanmasını azaltmaya yardımcı olmakta, borçların GSYİH'ye oranının düşürülmesinde rol oynamaktadır.
4. Geliştirilmiş kamu hizmetleri: Artan vergi gelirleriyle hükümet, sağlık ve eğitim gibi kamu hizmetlerine daha fazla harcama yapabilmektedir.
5. Çevrenin korunması: Daha yüksek reel GSYİH ile toplumda geri dönüşüm ve yenilenebilir kaynakların kullanımının teşvik edilmesi için daha fazla kaynak ayırmak mümkün olmaktadır.
6. Yatırım: Ekonomik büyüme, gelecekteki talebi karşılamak için firmaları yatırım yapmaya teşvik etmektedir. Daha yüksek yatırım gelecekteki ekonomik büyümenin kapsamını artırmakta, yatırım döngüsü yaratmaktadır.
7. Artan araştırma ve geliştirme: Yüksek ekonomik büyüme, firmalar için artan karlılığa yol açmakta, araştırma ve geliştirmeye daha fazla harcama imkanı sağlamaktadır. Ayrıca, sürekli ekonomik büyüme piyasadaki güveni artırmakta ve firmaları risk almaya ve yenilik yapmaya teşvik etmektedir.

Ekonomik büyüme daha düşük işsizlik oranı, devlet borçlanmasının azalması, geliştirilmiş kamu hizmetleri, çevrenin korunması, yatırım, araştırma ve geliştirmenin

artmasına doğrudan etki etmektedir. Bu doğrultuda ise refah seviyesi, yaşam standartları, alım gücü gibi faktörlerde olumlu anlamda gelişme göstermektedir.

2.4.2. Ekonomik Büyümenin Olumsuz Etkileri

Ekonomik büyümenin başlıca dezavantajı enflasyon etkisidir. Ekonomik büyüme, toplam talebin artmasına neden olmaktadır. Toplam talep, toplam arzdaki artıştan daha hızlı artarsa, fazla talep oluşmakta ve ekonomide arz sıkıntısı yaşanmaktadır. Bu nedenle üreticiler fiyatları artırma eğilimi göstermekte ve bu durum enflasyon olarak adlandırılmaktadır.⁵⁵ Toplam talep arttıkça, ekonomi zaten tam üretken potansiyeline sahipse aşırı ısınma meydana gelmektedir. Bu durum enflasyonun daha da yükselmesine yol açmaktadır. Yüksek enflasyon seviyesi insanların güvenini azaltmakta ve bu da yerli ve yabancı yatırımların sayısını düşürmektedir. Dolayısıyla, bir ülkenin toplam talepte dengeye sahip olması ve enflasyonun önlenmesi için toplam arzın olması önemlidir.⁵⁶

Ekonomik büyüme çok fazla çevresel sorunu beraberinde getirmektedir. Ekonomik büyüme sırasında, fabrikalar üretimini arttırmak için daha uzun süre çalışmakta, bu da hava kirliliğine neden olan karbon emisyonundaki artışa neden olmaktadır. Ayrıca ekonomik büyüme, daha fazla mal ve hizmet üretmek için daha fazla hammaddeye ihtiyaç duyulması anlamına gelmekte ve bu da yenilenemeyen kaynakların tükenmesini hızlandırabilmektedir.⁵⁷

Ekonomik büyüme yaşanan bir ülkede, yüksek tüketim nedeniyle büyük miktarda atık oluşmakta ve üretimi arttırmak için birçok fabrika, ormanları yok etmektedir. Bu eylem daha sonra bitkiler ve hayvanlar için habitatları tahrip etmekte ve

⁵⁵ John Beardshaw, David Brewster, Paul Cormack ve Andrew Ross, **Economics: Student's Guide**, UK: Pearson Education Limited, 2001, 5th Edition, s.550.

⁵⁶ Alain G. Anderton, **Economics** Ormskirk: Pearson Education, 5th edition, 2008, s.72-74.

⁵⁷ John Sloman ve Dean Garratt, **Essentials of Economics**, UK: Pearson Education Limited, 7th Edition, 2016, s. 387.

ayrıca iklim değişikliğine neden olmaktadır. Dolayısıyla, çevreye oldukça zararlı olan ekonomik büyüme, sürdürülebilir büyüme oranını azaltmaktadır.⁵⁸

Genel olarak ekonomik büyüme olumlu olarak değerlendirilebilmektedir. Çünkü düşük işsizlik oranına yol açmakta ve yoksulluğu azaltmaktadır. Bir ülke ekonomik büyümeye maruz kaldığında, milli gelir artmaktadır. Bu durum, daha sonra çevre sorunlarını çözebilecek ve yenilenemeyen kaynakların yerini alacak bazı alternatif malzemeler üretecek olan teknolojiadaki yatırımları artırmaktadır. Bu bakış açısı ile ekonomik büyümenin zararları telafi edebileceği düşünülebilir.

⁵⁸ Beardshaw ve diğerleri, s.551.

3.TÜRKİYE VE POLONYA'DA YATIRIM ORTAMI VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

3.1.Türkiye ve Polonya Hakkında Genel Bilgiler

Türkiye Cumhuriyeti, 36-42° kuzey enlemi ile 26-45° doğu boylamı arasında yer almaktadır. Maksimum kuzey-güney mesafesi 650 km'dir (404 mil) ve doğu-batı mesafesi 1.600 km'dir (994 mil). Türkiye, batıda Yunanistan, Bulgaristan, doğuda Gürcistan, Ermenistan ve İran, güneyde ise Irak ve Suriye tarafından sınırlanmıştır. Türkiye kuzeyde Karadeniz, batıda Ege Denizi ve güneyde Akdeniz olmak üzere üç denizle çevrilidir. Türkiye'nin içinde yer alan Karadeniz'i, Marmara Denizi'ne ve Marmara Denizi'ni Ege Denizi'ne bağlayan iki önemli boğaz bulunmaktadır. Türkiye'nin kara sınırı, 2.700 km uzunluğunda olup, kıyıları 6.000 km (3.729 mil)'dir.⁵⁹

Doğu ve Batı'yı birbirine bağlayan Türkiye, Asya'nın Avrupa ile bulunduğu kesişim noktasıdır. 1923'te Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kurulmuştur. Bugün Türk Devleti, kendi kendini yöneten ve kendisine özgü "Türkiye Cumhurbaşkanlığı Sistemi" ile yönetilmektedir. Başkenti Ankara'dır. Yasama yetkisi TBMM'ye (Türkiye Büyük Millet Meclisi), yürütme yetkisi ise Cumhurbaşkanı'na aittir. Nüfusun %99'u Müslüman'dır. Türkiye laik bir devlettir ve ibadet özgürlüğünü tanır. Yüzyıllar boyunca camilerin, kiliselerin ve sinagogların barış içinde bir arada yaşadığı dünyadaki tek ülkedir. "Medeniyetler beşiği" olarak bilinen Türkiye, 12.000 yıllık topraklarında ilk insan yerleşimine ev sahipliği yapmıştır. Hattuşa, Hititler, Frigler, Urartular, Likyalılar gibi eski kültürlerin evidir.⁶⁰

Polonya Cumhuriyeti Orta Avrupa'da yer almaktadır. Almanya'nın batısına (460 km'lik bir sınır boyunca) 524 km'lik bir kıyı şeridi boyunca kuzeybatıya doğru Baltık Denizi ile sınırlanmıştır; güneyde Çek ve Slovak cumhuriyetleri (1.310 km); ve doğu ve kuzeydoğuda Rusya, Litvanya, Beyaz Rusya ve Ukrayna (1.244 km) bulunmaktadır. Başkenti Varşova'dır. Polonya'da toplam 46 dini mezhep vardır; Nüfusun yaklaşık %95'i Roma Katolik'tir. Anayasaya uygun olarak bir yasama meclisi

⁵⁹ <http://www.exploreturkey.com/exptur.phtml?id=22> (05.08.2018)

⁶⁰ <http://www.access-tours.com.tr/turkey/general.html> (05.08.2018)

(Sejm ve Senato) vardır. Başkan, yürütme yetkisini ve yargı makamını, Anayasa ile mevzuatın uygunluğunu denetlemekte, Sejm (Alt Meclis), 460 milletvekilinden ve 100 senatörden oluşan Senato'dan (Üst Meclis) yasamayı üstlenmektedir.⁶¹

Polonya, Mayıs 2004'te AB'ye katılan Doğu Avrupa ülkelerinin en büyüğüdür. İtalya veya Almanya'dan daha büyük olan Polonya, Orta ve Doğu Avrupa'daki en etkili ve dikkate değer ülkeler arasındadır.⁶²

Türkiye ve Polonya hakkındaki genel bilgiler aşağıda verilen Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1. Türkiye ve Polonya Hakkında Genel Bilgiler⁶³

| Genel Bilgi | Türkiye | Polonya |
|------------------------------------|----------------------------------|---------------------------------|
| Başkenti | Ankara | Varşova |
| Resmi Dili | Türkçe | Lehçe |
| Yönetim Şekli | Türkiye Cumhurbaşkanlığı Sistemi | Yarı Başkanlık Sistemi |
| Nüfus* | 82.020.036 | 38.098.425 |
| Toplam dünya nüfusunda yeri | %1,07 | %0,5 |
| Nüfusa göre ülkeler sırası | 19 | 37 |
| Medyan yaş | 30,2 | 40,1 |
| Nüfus yoğunluğu | km ² başına 106 kişi | km ² başına 124 kişi |
| Yüzölçümü | 783.562 km ² | 312.679 km ² |

* 5 Ağustos 2018'deki nüfusu göstermektedir.

600 yıllık bir geçmişi olan Türkiye ile Polonya arasındaki ilişkiler, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin ilk kurulduğu 1414'e dayanmaktadır. Türkiye-Polonya ilişkileri hep dostane olmuştur ve günümüzde olumlu bir süreçte ilerlemeye devam etmektedir. Türkiye ve Polonya arasında siyasi bir sorun bulunmamaktadır ve bölgesel ve uluslararası konulara benzer yaklaşımları paylaşmaktadırlar. Türkiye'nin

⁶¹ <http://www.explore-poland.pl/General-information.html> (05.08.2018).

⁶² <https://www.staypoland.com/poland/general-information/> (05.08.2018).

⁶³ <http://www.worldometers.info/world-population/turkey-population/>

Polonya'nın 1999'daki Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'ne katılımı ve Polonya'nın Türkiye'nin AB üyelik sürecine verdiği destek de siyasi ilişkileri desteklemiştir. Türkiye ile Polonya arasındaki köklü ilişkiler, Mayıs 2009'da Başbakan Erdoğan'ın Polonya'ya yaptığı ziyaret sırasında "Türk-Polonya Stratejik Ortaklığı Bildirgesi" imzalanmasından bu yana "stratejik" bir nitelik kazanmıştır. Bu belge, Türk-Polonya ikili ilişkilerinde önemli bir kilometre taşı oluşturmuştur.⁶⁴

Türkiye ile Polonya arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulmasının 600. yıl dönümü 2014'te hem Türkiye hem Polonya'da çeşitli kültürel, sanatsal ve akademik etkinlikler ile kutlanmıştır. 4-6 Mart 2014 tarihlerinde Polonya Cumhurbaşkanı Komorowski'nin Türkiye'ye ziyareti sırasında 600. yıldönümü etkinlikleri resmen başlatılmıştır. Başbakan Davutoğlu'nun 8-9 Aralık 2014 tarihlerinde yaptığı Varşova ziyareti ile etkinlikler resmi olarak sonlanmıştır. Son olarak, Türkiye Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan 17 Ekim 2017 tarihinde Polonya'ya resmi bir ziyarette bulunmuştur. Ziyaretin amacı, mevcut potansiyelden tam olarak yararlanarak stratejik bağları daha da güçlendirmek olmuştur. Altı bakan, Cumhurbaşkanı Erdoğan'a eşlik etmiş ve eğitim, kültür, savunma sanayileri ve sosyal güvenlik alanlarında beş iş birliği belgesi imzalanmıştır.⁶⁵

Türkiye, Polonya ve Romanya arasında da üçlü bir bakanlık mekanizması bulunmaktadır. Bu mekanizma kapsamında, Polonya ile Romanya'nın dışişleri bakanları, Türkiye ile dayanışma göstermek amacıyla 15 Temmuz'daki başarısız darbe girişiminin ardından Ağustos 2016'da Türkiye'yi ziyaret etmişlerdir. Son üç taraflı bakanlık toplantısı, Aralık 2017'de NATO Dışişleri Bakanları Toplantısı'nın marjları üzerine Brüksel'de yapılmıştır.⁶⁶

Kültürel ilişkiler ve eğitim ayrıca Polonya ile Türkiye ilişkisinin önemli yönlerini oluşturmaktadır. Varşova Üniversitesi, Jagiellonian Üniversitesi (Krakow) ve Poznan Adam Mickiewicz Üniversitesi'nin her biri bir Türkoloji bölümüne ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca Polonya, ERASMUS değişim programı kapsamında yurt dışında

⁶⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye-Polonya İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/-turkiye-polonya-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (05.08.2018).

⁶⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı

⁶⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı

okuyan Türk öğrenciler için en iyi seçimlerden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Varşova'daki Yunus Emre Türk Kültür Merkezi, Türkiye Büyükelçiliği üyesi olarak faaliyet göstererek Türkiye ile Polonya arasındaki kültürel ilişkilerin gelişmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Polonya'da yaklaşık 6.000 Türk vatandaşı bulunmaktadır. Türk vatandaşlarının çoğunluğu ya şirket sahipleri ya da çeşitli şirketlerde yönetsel ya da uzman pozisyonlarda istihdam edilmektedir.⁶⁷

3.2. Türkiye ve Polonya'nın Yatırım Ortamı

Türkiye'nin 2000 yılından bu yana gösterdiği performans etkileyici olmuştur. Makroekonomik ve mali istikrar, istihdam ve gelirleri artırmış, Türkiye'nin orta-üst gelirli ülke olma yoluna katkı sağlamıştır. Yoksulluk insidansı 2002-15 yılları arasında yarıya inmiş ve aşırı yoksulluk daha hızlı düşmüştür. Bu süre zarfında Türkiye önemli ölçüde kentleşmiş, dış ticaret ve finans anlamında yol kat etmiş, AB standartları ile birçok yasa ve yönetmeliği uyumlu hale getirilmiş ve kamu hizmetlerine erişim büyük ölçüde genişletilmiştir. İç zorluklar ve bozulan jeopolitik ortam, ihracata, yatırımlara ve büyümeye olumsuz etki etmektedir. Hükümetin özel yatırımı yeniden canlandırmak, büyümeyi hızlandırmak ve Türkiye'nin Avrupa ile yakınlaşmasına yeniden başlamak için güçlü önlemler alması gerekmektedir. En önemlisi, eğitimin kalitesini artırmak ve daha fazla inovasyon yoluyla üretkenliği artırmak için yeni momentuma ihtiyaç duyulmakta ve yatırım ortamının canlandırılması için çalışılmaktadır.⁶⁸

Polonya ise nispeten kısa bir süre önce yüksek gelirli statüye ulaşmıştır. Hem hızlı hem de istikrarlı (son on yılda ortalama %3,6) olan geniş tabanlı büyümeye geçiş, verimlilikteki artışlar, güçlendirilmiş kurumlar, beşeri sermaye yatırımları ve sağlam makroekonomik yönetimden etkilenmiştir. Bununla birlikte, Polonya'nın gelişim yolunda hâlâ engeller bulunmakta ve önemli kalkınma zorlukları görülmektedir. Birincisi, Polonya Avrupa'nın en hızlı yaşlanan toplumuna sahiptir ve nüfusun %35'i 2030'a kadar 65'in üzerinde olacaktır. Bu demografik değişim, iş gücü kısıtlamalarını yaratacak ve sağlık ve emeklilik sistemlerine bir yük getirecektir. İkincisi, küresel

⁶⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı

⁶⁸ Dünya Bankası, Turkey Overview, <https://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview#4> (07.08.2018).

teknolojik değişimin hızlı temposu, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümeye yönelik inovasyon odaklı bir yaklaşıma daha fazla odaklanılmasını gerektirmektedir. Her ikisi için de daha fazla ve daha iyi yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Üçüncüsü, genel gelir seviyeleri Avrupa Birliği (AB) ile yakınlaşmaya devam ettikçe, eşitsizliğin artması riskini ele almak önemlidir. Son olarak, büyümeyi zorlaştıran su ve hava kalitesi yönetimi de dahil olmak üzere doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi uygulamaları, Polonya için kritik öneme sahiptir. Ülke bugün Avrupa'daki en kirli 50 şehirden 33'üne ev sahipliği yapmakta ve düşük emisyonlu ekonomiye geçişin hızlandırılması ülkenin geleceği için önemli olarak görülmektedir.⁶⁹

3.3.Türkiye ve Polonya'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar

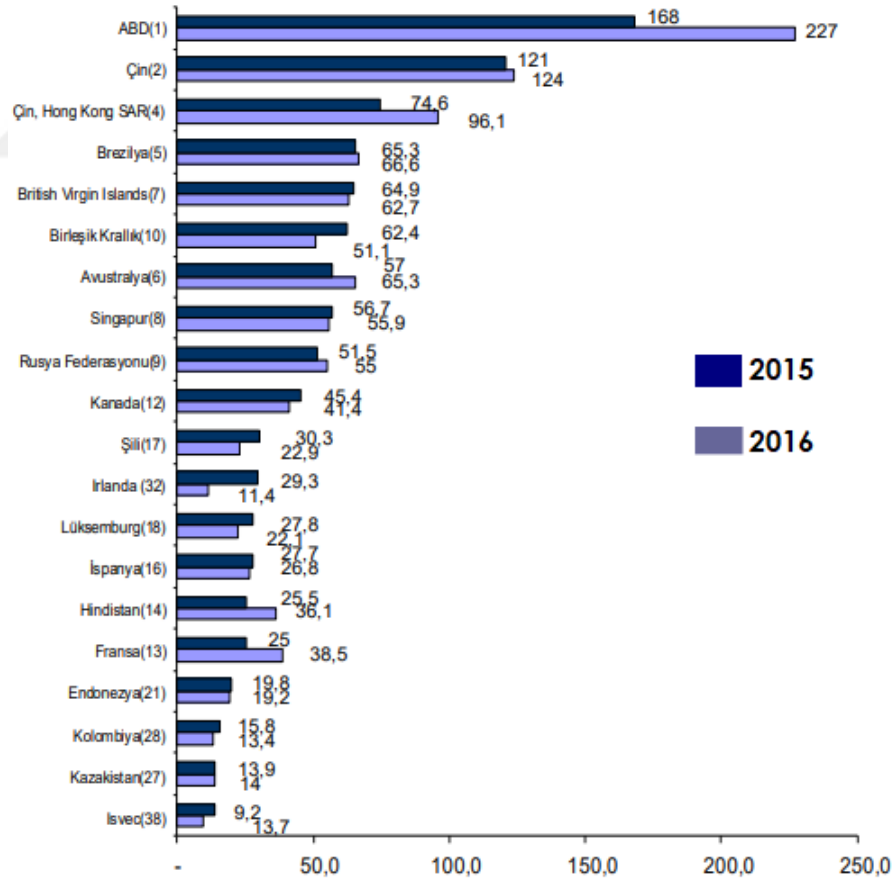
Doğrudan yabancı yatırımların Türkiye ve Polonya'daki durumuna bakmadan önce dünyadaki durumu incelenecektir. DYY'ler 1979'da yaşanan petrol krizinden etkilenmiştir. 1979'da yaşanan petrol krizi ülkelerin dış borç sorununu da beraberinde getirmiştir. Bu sebeple bu yıllardan sonra DYY'lerde önemli azalmalar görülmüştür. 1980 sonrası süreçte dünyada yaşanan liberalleşme ile DYY'lerde artış görülmüştür. Özellikle Çin ve Japonya gibi Uzak Doğu ülkelerinde liberalleşmede artış DYY'lerin buraya kaymasına sebep olmuştur. Uzak Doğu ülkelerinde görülen liberalleşme ve Sovyet bloğunun dağılmasıyla Orta Asya'da yeni cazibe merkezlerinin oluşması DYY'lerin buraya doğru yönelmesine sebep olmuştur. 1980 öncesi DYY'ler hammadde ve birinci mallara yönelik iken, 1980 sonrasında hizmet ve teknoloji yoğun sektörlere doğru yönelmiştir. Çin ve Japonya gibi teknolojide atılım yapmış ve ucuz işgücüne sahip ülkeler avantajlı olduğu için DYY'leri çekmede üstün duruma gelmiştir. Sonraki 10 yıllık dönem olan 1990'lı yıllara gelindiğinde çok uluslu şirketlerin sayısında yaşanan artışlar gelişmekte olan ülkelere yapılan DYY'leri genel olarak arttırmıştır.⁷⁰

2000'li yılların başında Amerika'da internet çılgınlığında görülen artış ve bunun bir krize dönüşmesi DYY'lerde azalmaya sebep olmuştur. Dot.com krizi olarak bilinen bu süreç sonrası gelişmekte olan ülkelere olan DYY'ler 2007 yılına kadar

⁶⁹ Dünya Bankası, Poland Overview. [https://www.worldbank.org/en/country/poland/overview#4\(07/08/2018\)](https://www.worldbank.org/en/country/poland/overview#4(07/08/2018)).

⁷⁰ Şükran Kahveci, Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (1984-2013), Karadeniz Teknik Üniversitesi **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Haziran 2016, s.10.

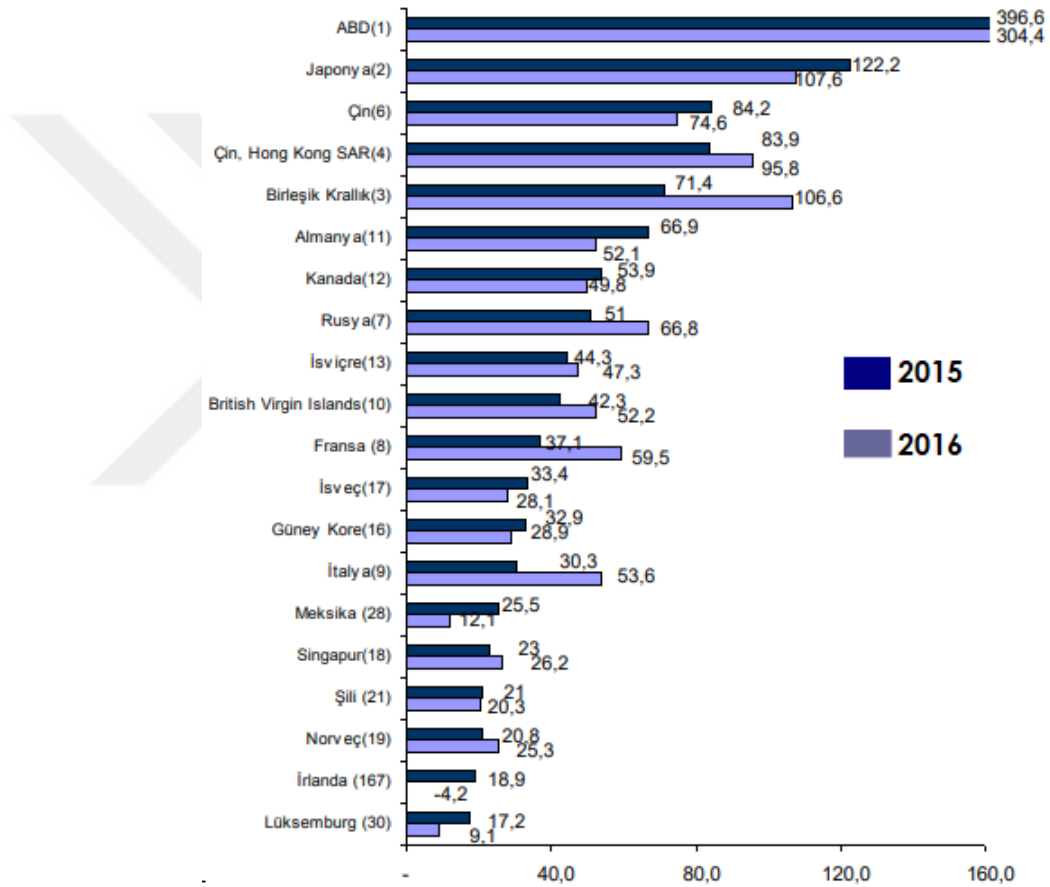
artarak devam etmiştir. 2007 yılı sonrası mortgage krizinin küresel bir krize dönüşmesi DYY'leri önemli ölçüde düşürmüştür. Özellikle 2008 sonrası Amerika ve Avrupa Birliği'ndeki bazı ülkelerin maliyet minimizasyonunu sağlamak için üretimlerini Çin, Hindistan, Pakistan, Tayvan gibi ülkelere yönlendirme politikası, DYY'lerin bu ülkelerde artmasını sağlamıştır. Günümüzde ise Amerika'nın Çin, Avrupa Birliği, Meksika, Türkiye gibi ülkelere ilave gümrük vergisi koyması ve ticarete korumacı bir politika izlemesi DYY'lerde azalmaya sebep olmuştur. Gelişen ve gelişmekte olan ülkeler hem en çok yurtdışı yatırım çeken hem de en çok yurtdışı yatırım gerçekleştiren ülkeler listesinde ilk sıralarda yer almaktadır. Aşağıdaki şekillerde ise 2015-2016 yıllarında dünya genelinde en çok doğrudan yabancı yatırım çeken ve en çok doğrudan yatırım yapan ülkeler sıralaması gösterilmektedir. Türkiye ve Polonya, her iki listede de ilk 20 arasında yer almamaktadır. Bu listeye göre Türkiye 27, Polonya ise 31.sırada yer almaktadır.



Şekil 2. Dünya Geneli Yabancı Yatırım Akımları İlk 20 Ülke Sıralaması, 2015-2016 - Milyar \$

Kaynak: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2016

Şekil 2'de görüldüğü gibi Dünya DYY akımları sıralamasında ABD, Çin İngiltere gibi ülkeler üst sıralarda yer alırken, henüz gelişmekte olan Brezilya Virgin Adaları ve Singapur gibi ülkelerde DYY akımlarında gözde ülkeler arasında yer almaktadır. Liste de Türkiye ve Polonya yer almamaktadır.



Şekil 3. Dünya Geneli Doğrudan Yatırım Çıkışları İlk-20 Ülke Sıralaması, 2015-2016 - Milyar \$

Kaynak: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2016

Şekil 3'de görüldüğü en çok DYY çıkışı olan ülkeler sıralamasında ABD, Japonya, Çin, Birleşik Krallık, Almanya ve Kanada gibi endüstrisi gelişmiş ülkeler üst sıralarda yer alırken, gelişmekte olan ülkelerin çoğu bu sıralamaya girememiştir. Liste de Türkiye ve Polonya yer almamaktadır.

UNCTAD 2017 Dünya Yatırım Raporu'na göre, Türkiye, İsrail'den sonra Batı Asya'daki doğrudan yabancı yatırımın ikinci büyük alıcısıdır. Türkiye, yabancı yatırımcıların ilgisini çekmek için gösterilen çabaların bir göstergesi olan "Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı"⁷¹ gibi yabancı yatırımların alınmasını kolaylaştırmak için bir dizi yasama reformunu kabul etmiştir. DYY girişleri, büyük altyapı projeleri için kamu-özel ortaklıklarının geliştirilmesi, idari prosedürlerin düzenlenmesi ve fikri mülkiyet korumasının güçlendirilmesi, DYY taramasının sona ermesi ve AB'ye katılım sürecinin bir parçası olarak gerçekleştirilen yapısal reformların geliştirilmesi ışığında iyileşmiştir. 2007 yılında rekor (22 milyar ABD doları) seviyesine ulaştıktan sonra, Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlarda azalma görülmüştür. 2016 yılında DYY 13,3 milyar ABD dolarına ulaşmış ve Türkiye Ekonomi Bakanlığı'na (2018) göre 2017 yılında 10,8 milyar ABD dolarına gerilemiştir. DYY gelişimini zayıflatan etkenler arasında 2016 yılında Türkiye içinde gerçekleşen olaylar ve alınan önlemler, ulusal para biriminin zayıf düşmesi, enflasyon, Orta Doğu'daki ihtilaflara yakınlık sayılabilir. Türkiye, Doing Business 2018 raporunda Dünya Bankası tarafından 190 ekonomi arasında 60. sırada yer almaktadır. AB üyesi ülkeler, Türkiye'deki en büyük yatırımcı grubunu oluşturmaktadır (2017 yılında toplam yatırımın %67,9'u).⁷² Aşağıdaki tabloda Türkiye'ye 1970-2017 yılları arasında yapılan DYY tutarları yer almaktadır.

⁷¹ Bknz: <http://www.invest.gov.tr/tr-TR/Search/Pages/Search.aspx?k=Yat%C4%B1r%C4%B1m%20Destek%20ve%20Tan%C4%B1t%C4%B1m%20Ajans%C4%B1&s=AllScopes.tr-TR>

⁷² Nordea Trade, Foreign direct investment (FDI) in Turkey, <https://www.nordeatrade.com/no/explore-new-market/turkey/investment> (07/08/2018).

Tablo 2. 1970-2017 Yılları Arasında Türkiye'ye Yapılan DYY Akışı⁷³

| YIL | DYY TUTARI | YIL | DYY TUTARI |
|------|------------|------|--------------|
| 1970 | \$ 58,00 | 1994 | \$ 608,00 |
| 1971 | \$ 45,00 | 1995 | \$ 885,00 |
| 1972 | \$ 43,00 | 1996 | \$ 722,00 |
| 1973 | \$ 79,00 | 1997 | \$ 805,00 |
| 1974 | \$ 64,00 | 1998 | \$ 940,00 |
| 1975 | \$ 114,00 | 1999 | \$ 783,00 |
| 1976 | \$ 10,00 | 2000 | \$ 982,00 |
| 1977 | \$ 27,00 | 2001 | \$ 3.352,00 |
| 1978 | \$ 34,00 | 2002 | \$ 1.082,00 |
| 1979 | \$ 75,00 | 2003 | \$ 1.702,00 |
| 1980 | \$ 18,00 | 2004 | \$ 2.785,00 |
| 1981 | \$ 95,00 | 2005 | \$ 10.031,00 |
| 1982 | \$ 55,00 | 2006 | \$ 20.185,00 |
| 1983 | \$ 46,00 | 2007 | \$ 22.047,00 |
| 1984 | \$ 113,00 | 2008 | \$ 19.851,00 |
| 1985 | \$ 99,00 | 2009 | \$ 8.585,00 |
| 1986 | \$ 125,00 | 2010 | \$ 9.086,00 |
| 1987 | \$ 115,00 | 2011 | \$ 16.136,00 |
| 1988 | \$ 354,00 | 2012 | \$ 13.283,00 |
| 1989 | \$ 663,00 | 2013 | \$ 12.357,00 |
| 1990 | \$ 684,00 | 2014 | \$ 12.146,00 |
| 1991 | \$ 810,00 | 2015 | \$ 13.546,00 |
| 1992 | \$ 844,00 | 2016 | \$ 13.311,00 |
| 1993 | \$ 636,00 | 2017 | \$ 10.802,00 |

Polonya, DYY açısından Avrupa'daki cazip ülkeler arasında yer almaktadır. Temel varlıkları stratejik konumu, büyük bir nüfusu, Avrupa Birliğine üyeliği, ekonomik istikrarı, ucuz işgücü maliyetleri ve işletmeler için cazip bir mali sistemdir. Dahası, Polonya'nın bir dizi dinamik Özel Ekonomik Bölgeleri vardır ve hükümet DYY koşullarını iyileştirmek için "Polonya Yatırım ve Ticaret Ajansı"⁷⁴nı kurmuştur. Hükümetin Sorumlu Kalkınma Stratejisi, yatırım çekmek için kilit hedefleri belirleyen belgedir. Polonya, Dünya Bankası 2018 Doing Business sıralamasında 190 ülke arasında 27. sırada yer almaktadır. Bununla birlikte, Polonya yasaları, seçilmiş stratejik sektörlerdeki şirketlerin yabancı mülkiyetini sınırlandırmakta ve özellikle tarım ve orman arazileri başta olmak üzere gayrimenkul alımını kısıtlamaktadır. Mevcut muhafazakâr hükümet, bazı endüstrilerde (şu anda yabancı şirketlerin hakim olduğu bankacılık ve perakende gibi) yerli mülkiyet oranını arttırmaya isteklidir. UNCTAD 2017 Dünya Yatırım Raporu'na göre, 2016 yılında Polonya'ya doğrudan yabancı

⁷³ Ali Erdoğan, Türkiye ile Macaristan ve Polonya'nın Doğrudan Yabancı Yatırım Endeksleri Açısından Karşılaştırılması, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 21, Aralık 2015, s.296-297.

⁷⁴ Bknz: <https://www.paih.gov.pl/en>

sermaye girişi gerilemiş ve 11,4 milyar ABD doları olmuştur. Bununla birlikte, 2017 yılında yatırımlar bir önceki yıla göre %23,1 oranında artış göstermiştir. 2016 yılında, Hollanda ve Almanya, Polonya'daki doğrudan yabancı yatırımların sırasıyla %37 ve %24'lük paylarla çoğunluğunu yapan ülkeleri oluşturmuştur. Doğrudan yabancı yatırımların yapıldığı alanlar imalat sanayi (%28,6), meslek, bilimsel ve teknik faaliyetler (%18,8), bilgi ve iletişim faaliyetleri (%17,7) ve gayrimenkul (%11,4) olmuştur.⁷⁵ Aşağıdaki tabloda Polonya'ya 1970-2017 yılları arasında yapılan DYY tutarları yer almaktadır.

Tablo 3. 1970-2017 Yılları Arasında Polonya'ya Yapılan DYY Akışı ⁷⁶

| YIL | DYY TUTARI | YIL | DYY TUTARI | YIL | DYY TUTARI |
|------|------------|------|-------------|------|--------------|
| 1970 | \$ 0 | 1986 | \$ 16,00 | 2002 | \$ 4.030,00 |
| 1971 | \$ 0 | 1987 | \$ 12,00 | 2003 | \$ 3.982,00 |
| 1972 | \$ 0 | 1988 | \$ 15,00 | 2004 | \$ 12.440,00 |
| 1973 | \$ 0 | 1989 | \$ 11,00 | 2005 | \$ 9.719,00 |
| 1974 | \$ 0 | 1990 | \$ 88,00 | 2006 | \$ 18.381,00 |
| 1975 | \$ 0 | 1991 | \$ 359,00 | 2007 | \$ 21.643,00 |
| 1976 | \$ 6,00 | 1992 | \$ 678,00 | 2008 | \$ 13.862,00 |
| 1977 | \$ 5,00 | 1993 | \$ 1.715,00 | 2009 | \$ 11.889,00 |
| 1978 | \$ 25,00 | 1994 | \$ 1.875,00 | 2010 | \$ 12.796,00 |
| 1979 | \$ 30,00 | 1995 | \$ 3.658,00 | 2011 | \$ 18.258,00 |
| 1980 | \$ 10,00 | 1996 | \$ 4.499,00 | 2012 | \$ 7.120,00 |
| 1981 | \$ 18,00 | 1997 | \$ 4.910,00 | 2013 | \$ 11.120,00 |
| 1982 | \$ 14,00 | 1998 | \$ 6.398,00 | 2014 | \$ 13.883,00 |
| 1983 | \$ 16,00 | 1999 | \$ 7.271,00 | 2015 | \$ 12.457,00 |
| 1984 | \$ 28,00 | 2000 | \$ 9.445,00 | 2016 | \$ 11.420,00 |
| 1985 | \$ 15,00 | 2001 | \$ 5.579,00 | 2017 | \$ 13.650,00 |

Türkiye ve Polonya'ya doğrudan yabancı yatırım yapılması için ülkelerin güçlü yönleri, zayıf yönleri, doğrudan yabancı yatırımları teşvik eden veya kısıtlayan hükümet önlemleri ve ülke tarafından imzalanan iki taraflı yatırım sözleşmeleri aşağıda verilen Tablo 4'de özetlenmiştir.

⁷⁵ Nordea Trade, Foreign Direct Investment (FDI) in Poland, <https://www.nordeatrade.com/no/explore-new-market/poland/investment> (07/08/2018).

⁷⁶ Ali Erdoğan, Türkiye ile Macaristan ve Polonya'nın Doğrudan Yabancı Yatırım Endeksleri Açısından Karşılaştırılması, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 21, Aralık 2015, s.296-297.

Tablo 4. Türkiye ve Polonya’da Doğrudan Yabancı Yatırımlar⁷⁷

| | Türkiye | Polonya |
|--|---|---|
| Güçlü yönleri | <ul style="list-style-type: none">• Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne yönelik hareketi, Avrupa iş mevzuatı ve standartlarının benimsenmesini sağlamakta• Teknoloji, tekstil, hizmetler (sağlık, eğitim, transit), telekomünikasyon, gemi inşa, elektronik ve biyo-teknolojilere yapılan yatırımlar için devlet teşviki bulunmakta• Orta Asya, Afrika ve Orta Asya’daki yakındaki pazarlara erişim sağlayan Batı Asya’nın kalbinde ticari bir merkez• Hızlı gelişen, tüketime odaklı bir orta sınıfa ev sahipliği yapmakta.• Nispeten düşük işçilik maliyetleri bulunmakta | <ul style="list-style-type: none">• Hızlı büyüyen bir ekonomi• Orta Avrupa’da bulunmakta• Üretkenliği hızla yükselmekte• Ucuz işgücü maliyeti• Çok dilli ve yetenekli bir işgücü• Krizi diğer Avrupa ülkelerinden daha iyi karşılayabilmekte• İyi yönetilen bir ekonomiye sahip |
| Zayıf yönleri | <ul style="list-style-type: none">• Yasal ve düzenleyici ortamda sık değişiklikler• İhracat ve hidrokarbon ithalatına güçlü bağımlılık• Son zamanlarda ekonomik ve politik reformların yavaşlayan hızı• Döviz kuru belirsizliği• Suriye ve Irak’taki çatışmalara yakınlık / maruz kalma | <ul style="list-style-type: none">• Uzun süren idari prosedürler• Cari açığının olması |
| Doğrudan yabancı yatırımları teşvik eden veya kısıtlayan hükümet | Türk Hükümeti, ülkeyi yabancı yatırım ve iş operasyonları açısından daha cazip bir yer haline getirmek için girişimlerde büyük rol oynamıştır. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne yönelik hareketi, özellikle Avrupa’daki iş mevzuatı ve | Polonya’ya yatırım yapan bir şirket Polonya Hükümeti’nden Özel Ekonomik Bölgelerde yatırım yardımı; Avrupa Birliği yapısal fonlarına girişimci erişimi; aynı sektörde çalışan şirketlerin sinerjisini sağlayan endüstriyel ve teknolojik |

⁷⁷ Nordea Trade Foreign direct investment (FDI) in Poland, <https://www.nordeatrade.com/no/explore-new-market/poland/investment> (07/08/2018).

| | | |
|--|--|--|
| önlemleri | standartlarını benimsemeye ve daha fazla ivme kazanmaya yardımcı olmuştur. Yeni Türk Ticaret Kanunu, yatırım / iş için daha şeffaf, eşit ve modern bir ortam yaratmak için önemli reformları içermektedir. Ayrıca, Hükümet BOT modeli (build-operate-transfer/inşa, işletme, transfer) yoluyla endüstriyel tanıtım ve yatırım finansmanı konusunda öncülük etmektedir. | bölgelerin oluşturulması yardımı alabilmektedir. 2011 yılının Temmuz ayında, Vatandaşların ve İşletmeler için İdari Engellerin Sınırlandırılması Yasası yürürlüğe girmiştir ve Polonya devlet bürokrasisinin yükünü azaltmak için bir dizi önlem uygulamaya koyulmuştur. |
| Ülke tarafından imzalanan iki taraflı yatırım sözleşmeleri | Türkiye 81 ülke ile ikili anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmaların altmış beşi yürürlükte ve bunların 16'sı onaylanma sürecindedir. | Polonya 60'dan fazla ülke ile ikili anlaşmalar imzalamıştır. |

3.4. Literatür İncelemesi

Türkiye ve Polonya ile ilgili yapılan doğrudan yabancı yatırım konulu çalışmaların bir kısmı aşağıda yer almaktadır.

Mencinger (2003), yaptığı çalışmada Slovenya, Slovakya, Polonya, Letonya, Litvanya, Estonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'ne ait verileri kullanarak doğrudan yabancı yatırım ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Granger Nedensellik testi sonucunda doğrudan yabancı yatırımın ekonomik büyümeye neden olduğu, büyümenin DYY'yi artırmadığı saptanmıştır. Yani, iki bileşen arasında tek yönlü nedensellik bulgulanmıştır.

Tekeli (2007) "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye Örneği (1996-2006)" isimli yüksek lisans tezinde 1996-2006 dönemi verilerini Türkiye, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya örneğinde panel veri yöntemi kullanarak incelemiş ve çalışmanın sonucunda bu ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve olumlu etkisi olduğunu saptanmıştır.

Ağayev (2010), aralarında Türkiye ve Polonya'nın da bulunduğu 25 geçiş ekonomisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Yaptığı çalışmada iki aşamalı EKK yöntemine dayanan panel nedensellik testi, geleneksel Granger nedensellik testi ve Pedroni panel eştümleme testi uygulamıştır. Yaptığı çalışmanın sonucunda kısa dönem ilişkisi incelemiş, panel nedensellik testleri sonucunda doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomiye doğru güçlü, tersi yönde ise zayıf bir nedensel ilişki olduğu saptamıştır. Ayrıca çalışmada bu ilişkinin varlığı ile geçiş ekonomilerinde ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu saptanmış, ilişkinin içsel büyüme teorilerindeki büyüme dinamiklerinin sistem içinde olduğu görüşünü desteklediği de vurgulanmıştır.

Ancyparowicz (2009), Polonya ekonomisine doğrudan yabancı yatırımların etkisini belirlemek için yaptığı çalışmasında 2000-2008 arası panel verilerini kullanmıştır. Çalışmada yabancı sermayenin Polonya'daki rolünün, özellikle GSYİH büyümesi ile doğrudan yabancı sermaye girişi arasındaki korelasyon katsayısının düşük olması nedeniyle, kesin olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. Avrupa Birliği'ne katılımdan sonra ekonomik büyümeye etkisinin düşünülenenden fazla olabileceğini belirten araştırmacı, piyasada doğrudan yabancı yatırımların eskisine göre daha kalıcı olduğunu belirtmiştir.

Ayaydın (2010), doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin incelenmesi için yaptığı çalışmada Türkiye'de 1970-2007 yılları arasındaki DYY ile GSMH arasındaki ilişkiyi incelemiştir. SPSS, Rats ve E-views programları kullanarak yaptığı çalışmada VAR nedensellik analizi, Johannes-Juselius Ko-Entegrasyon testi ve birim kök analizi yapmıştır. Çalışma sonucunda doğrudan yabancı yatırımdan GSMH'ye doğru tek yönlü nedensel ilişkisini saptarken, ekonomik büyüme ile DYY arasında pozitif güçlü bir ilişki olduğunu belirlemiştir.

Vergil ve Karaca (2010), içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu gelişmekte olan ülkeler üzerinde uluslararası sermaye hareketlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini belirlemek için panel veri tahmin ve test yöntemleri kullanmış, 1980-2005 arasında bu ülkelerin uluslararası sermaye hareketlerini incelemiştir. Yaptıkları

çalışma sonucunda portföy yatırımlarının ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğunu saptamış, kısa vadeli ekonomik yatırımların ise ekonomik büyümeye olumsuz etki ettiğini belirlemişlerdir.

Ekinci (2011), doğrudan yabancı yatırımların istihdam ve ekonomik büyümeye olan etkisini araştırmak için Türkiye'ye ait 1980-2010 verileri üzerinde Granger nedensellik testi uygulamıştır. Yaptığı çalışma sonucunda doğrudan yabancı yatırım ile istihdam arasında bir ilişki olmadığını saptarken, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisi olduğunu ve bu etkinin uzun dönemde ortaya çıktığını saptamıştır. Ayrıca ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki nedensellik ilişkisinin çift yönlü olduğunu da belirtmiştir.

Misztal (2012), Polonya'da ekonomik büyüme faktörü olarak doğrudan yabancı yatırımları ele aldığı çalışmasında, doğrudan yabancı yatırımların önemine vurgu yaparak 2002-2009 döneminde Polonya'daki ekonomik büyümenin temel belirleyicilerini analiz etmek için vektör hata düzeltme yöntemi kullanarak Uluslararası Para Fonu (IMF) veri tabanındaki verileri analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda doğrudan yabancı yatırımların GSYİH üstünde önemli etkileri olduğunu ve ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı yatırımların az da olsa anlamlı ve olumlu ilişkisi olduğunu saptamıştır.

Stawska (2014), Polonya pazarında yerli ve yabancı yatırımların önemini ve Polonya ekonomisinin gelişiminde bu yatırımların rolünü belirlemek için 2006-2012 yılı verilerini analiz ettiği çalışmasında yurtiçi yatırımların ve doğrudan yabancı yatırımların etkisinin Polonya ekonomisinin gelişmesi üzerine olumlu etkisi olduğunu saptamıştır. Özellikle doğrudan yabancı yatırımların rekabet üzerinde önemli etkisi olduğunu belirterek, Polonya ekonomisinin daha çok gelişmesi için doğrudan yabancı yatırımların önemli bir fırsat olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca çalışmada doğrudan yabancı yatırım çekilmesi için yapılacak en doğru şeyin yatırım ortamını ve kısıtlamaları düzenlemek olduğunu belirtmiştir.

Acar (2016), Türkiye'de 2001-2015 yılları arasında doğrudan yabancı sermayenin ekonomik büyümeye etkisini belirlemek için nedensellik analizi yapmıştır.

Dünya Bankası veri tabanından elde ettiği verileri yıllık veri paketleri halinde kullanmıştır. Çalışma sonucunda ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırım arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığını saptamış, bunun yatırımların portföy yatırımları olarak yapılmasından kaynaklandığını belirtmiştir.

Szczepkowska-Flis (2018), 1996-2004 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımların Polonya ekonomisinde büyümeye olan etkisini araştırdığı çalışmasında doğrudan yabancı yatırımların istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu şekilde ekonomik büyüme ile ilişkili olduğunu, doğrudan yabancı yatırımların ekonomideki içsel büyüme gücü belirleyicilerinin istihdam, işgücü verimliliği, ithalat, ihracat, brüt sabit sermaye oluşumu olduğunu, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye olan dolaylı etkisinin doğrudan etkisinden daha güçlü olduğunu saptamıştır. Ayrıca çalışmada doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerinde önemli etkileri olduğu vurgulanmıştır.

Erdoğan'ın 2015 yılında gerçekleştirdiği araştırmada; Polonya'ya giriş yapan DYY'nin % 80'den fazlası Avrupa Birliği üyesi ülkelerden yapılmıştır. Polonya'ya yapılan DYY'ler 2001 ve 2005 yılları arasında belirgin bir büyüme sağlasa da, 2007'den sonra DYY'lerin sağladığı faydalarda belirgin bir düşüş gözlemlenmiştir. Polonya, DYY Endeksi sıralamasında; 2001 ve 2002 yıllarında 11. sırada yer almış, 2003 yılında Çin, ABD ve Meksika'nın ardından 4. sıraya kadar yükselmiş, 2004 yılında 12. sırada yerini almış, 2005 yılında 5. sıraya yükselmiş ve 2007 yılında 22. sıraya düşmüştür. 2007 yılından itibaren başlayan düşüş 2018'e kadar devam etmiştir.

Golejewska (2001), Polonya'da 1993-2000 yılları arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörel istihdam üzerindeki etkilerini incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre; cam, cam ürünleri, işlenmiş metal eşya ve tekstil ürünleri sektöründe yabancı yatırımların istihdam üzerinde olumlu etkileri görülürken, hazır giyim ve ayakkabı sektöründe yabancı yatırımların istihdamı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

4. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE UYGULAMA

4.1.Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bazı ampirik araştırmalar, yabancı yatırımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Yani, DYY girdisi, dışsallıklara teknolojik yayılmaya yol açar, yaşam standardını iyileştirir, yerli şletmelerin rekabet gücünü arttırır ve bu da çelişen sonuçlar nedeniyle muğlak kalır. Dünya genelinde gelişen ve gelişmekte olan ülkeler, doğrudan yabancı yatırımların (DYY) ekonomik büyümeye sağladığı pozitif etkiyi bilmektedir. Dolayısıyla, yerli yatırımlar ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tamamlayıcısı niteliğindedir. Bu çalışmanın amacı, DYY'nin 1980-2017 yılları arasında Polonya ile Türkiye arasındaki ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ampirik olarak inceleyip, DYY'nin ülke ekonomileri üzerindeki etkisinin ne düzeyde olduğunu belirlemeyi amaçlamıştır.

4.2.Araştırmada Kullanılan Model(ler)

Doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi tanımlamak çok önemlidir çünkü DYY'deki artış, ülkenin çeşitli kanallarında ekonomik büyümesini arttırmada hayati bir rol oynayabilir. Bu nedenle, DYY girişlerinin Polonya ve Türkiye'nin ekonomik büyümesini nasıl etkilediğini belirlemek zorunlu olacaktır. Bu çalışma, aşağıdaki soruları yanıtlamayı amaçlamaktadır, DYY girişlerinin Polonya ve Türkiye'de ekonomik büyüme üzerindeki etkisi nedir? Polonya ve Türkiye'de DYY'nin etkinliğini engelleyen faktörler nelerdir? Geçmiş ve DYY ile ilgili mevcut politikalar, Polonya ve Türkiye'ye DYY giriş seviyesini çekmekte yardımcı oldu mu?

Bu araştırmanın iki ana hedefi vardır. Bunlardan birincisi, 1980-2017 yılları arasında Türkiye'de ve Polonya'da DYY giriş ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi belirlemektir. İkincisi ise, Türkiye ile Polonya arasında, doğrudan yabancı sermaye girişinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine ilişkin bir karşılaştırma yapmaktır.

Bu çalışmada, DYY giriş ve ekonomik büyüme arasındaki dinamik ilişkiyi test etmek için vektör autoregresif (VAR), birim kök testi, eşbütünleşme testi, nedensellik testi, dürtü yanıtı fonksiyonları ve varyans ayrışması gibi zaman serisi ekonometri yöntemleri kullanılmıştır.

Zaman serileri analizlerinde seçilen her bir değişkenin etkisini bildirebilmek için VAR modeli bu çalışmada kullanılmıştır. VAR modeli durağan değişkenler arasındaki dinamik ilişkiyi tanımlamak için kullanılan genel bir çerçevedir. Bir VAR'daki tüm değişkenler, her bir değişkenin kendi evrimi ve diğer model değişkenlerin gecikme esasına dayanarak evrimini açıklayan bir denklemi olduğu yapısal anlamda simetrik olarak ele alınır. VAR modellemesi, yapısal model olarak bir değişkeni etkileyen kuvvetler hakkında fazla bilgi gerektirmez. Gerekli olan yegane bilgi, birbirini etkileyecek şekilde hipotezleştirilen değişkenlerin bir listesidir. VAR metodolojisi, ekonometrik değişkenlerin tahmininde oldukça popülerdir. Ekonometride, VARs metodolojisi 1980'li yıllarda popüler hale getirilmiştir. VAR modeli yaklaşımı çok iyi özelliklere sahiptir, çok basittir ve araştırmacının hangi değişkenlerin endojen veya eksojen olduğu konusunda endişelenmesi gerekmez. Çoklu denklem yöntemidir, tüm değişkenler endojen olarak tedavi edilir⁷⁸. VAR ile tahmin, her bir denklemin olağan OLS (sıradan en küçük kareler) metodu ile ayrı ayrı tahmin edilebilmesi açısından çok basittir. VAR modellerinden elde edilen tahminler çoğu durumda geleneksel yapısal modellerden daha iyidir. VAR, çok zengin bir yapı sunduğu için verilerin daha fazla özniteliğini yakalayabilir. VAR, birbiriyle ilişkili zaman serilerinin tahmin sistemlerinde ve rasgele bozuklukların değişkenler sistemi üzerindeki dinamik etkisini analiz etmek için yaygın olarak kullanılır⁷⁹. VAR, değişkenler arasındaki ilişkileri tanımlamak için bir araç olarak hizmet edebilir. Nedensellik testleri, dürtü yanıtı fonksiyonları ve varyans ayrışması yürütme aracı olarak düşünülebilir. Benzer şekilde, VAR, değişkenleri birbirine bağlayan nedensellik yönünü test etmemizi sağlar⁸⁰.

⁷⁸ Asteriou, D., Hall, S. (2007). Applied Econometrics: A Modern Approach Using Eviews and Microfit, Palgrave MacMillan, New York., s.279-281.

⁷⁹ Chris, B. (2008). Introductory Econometrics for Finance, Cambridge University Press, United Kingdom., s.290-295.

⁸⁰ Enders, W. (2004). Applied Econometric Time Series, John Wiley and Sons, Inc. New York, United States., s.301.

DYY akışı ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantı, bu çalışmada Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik kullanılarak analiz edilmiştir. Eş-bütünleşme testini uygulamadan ve değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemeden önce, dizinin durağanlığını ve serinin derece entegrasyonunu test etmek şarttır.

Değişkenlerin durağanlığı, ekonometrik analiz için vazgeçilmezdir. Bu nedenle, zaman serisi değişkenlerinde birim kök testi yapılır. Bu, zaman serisi verilerinin çoğunlukla birim köklere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bir dizinin zaman içinde sabit bir ortalama, varyans ve otomatik kovaryansa sahip olması durumunda durağan olduğu söylenir. Bu, durağan zaman serilerinde şokların geçici olacağı ve serilerin uzun vadeli ortalamasına yaklaştıkça bir süre sonra etkisinin ortadan kalkacağı anlamına gelir. Öte yandan, durağan olmayan stokastik eğilimi içerir, dolayısıyla anlamsız olan ekonometri analizine sahte sonuçlar getirir. Diğer bir deyişle, durağan olmayan değişkenlerle yapılan regresyon analizi tutarlı bir sonuç veremedi ise bir null regresyon problemi ortaya çıkabilir. Sonuç olarak, zaman serilerinin niteliği, sabit olup olmadıklarını ve bunların entegrasyon sırasını belirlemek için test edilecektir. Entegrasyon sırası, değişkenler arasındaki sonraki uzun vadeli ilişkiyi belirlememize yardımcı olmalıdır. Bu nedenle Augmented Dickey Fuller (ADF) (1981) kullanılarak birim kök testi uygulanmıştır. VAR sistemlerinde uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi zorunludur. Eğer gecikme uzunluğu çok küçükse, tahmin etmeye çalışılan model yanlış belirtmiş olabilir, öte yandan, eğer çok büyükse, serbestlik derecesi boştur. Analiz sırasında optimum gecikme uzunluğu, Schwarz bilgi kriteri (SC) tarafından belirlenir^{81,82}.

Ekonomik teori genellikle uzun vadeli ilişkilerle ilgilidir ve ekonomiler hakkında bir dengesizlik durumunda söylenecek çok az şey vardır. Eşbütünleşme, değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişkiyi test etmek için kullanılan zaman serisi yönteminin istatistiksel bir özelliğidir. Tek başına durağan olmamasına rağmen, iki veya daha fazla serili doğrusal bir kombinasyon sabit olabilir. Eşbütünleşme kanıtı olduğunda, VOLM (Vector Error Correction Model) ile devam edilir. Bu, seriler arasında uzun süreli bir

⁸¹ Gökmen, A. (2013). *International Businesses and Impacts on the Defense Industry of Turkey*. Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, Germany.

⁸² Gujarati, D. N. (2004). *Basic Econometrics*, MacGrow Hill Inc. New York, United States., s.802.

ilişkinin var olduğunu ima etmektedir. Eşbütünleşme yokluğunda VAR ile devam edilmelidir.

Bu araştırmanın amacı doğrultusunda, birim kök testinden sonraki bir sonraki adım, değişkenlerin birlikte ya da uyumsuz olup olmadığını bulmak için eşbütünleşme testinin uygulanmasını içerir. DYY ve ekonomik büyüme arasındaki uzun vadeli bağ, Johansen eş bütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Johansen'in istatistiksel mekaniği, Engle-Granger'e göre daha geniş yayımlı ve daha iyi bir yapıya sahiptir, çünkü iki adımlı tahmin edicilerin kullanılmasını engeller ve dahası, birden fazla birlikte-oluşturucu vektörün varlığını tahmin edebilir ve test edebilir. Aynı zamanda ayar parametrelerinin hızına ve eşbütünleştirme vektörlerinin kısıtlanmış versiyonlarının test edilmesine de izin verir. Johansen eşbütünleşme testi iki test istatistiğini içerir; İz istatistiği ve maksimum özdeğer istatistiği. İz istatistiği, sıfır hipotezini test eder: “eşbütünleşme ilişkileri” nin alternatifi olan “birbiriyle bütünleşme ilişkileri vardır” (yani, diziler durağandır), $r = 0, 1, \dots, m-1$. Maksimum özdeğer istatistiği sıfır hipotezini test eder: alternatifine karşı “birbiriyle bütünleşme ilişkileri vardır”; “ $R + 1$ eşbütünleşme ilişkileri var”. Diğer bir deyişle, iki test istatistiği arasındaki temel eşitsizlik, iz testinin, sıfır hipotezinin, daha fazla olan genel bir alternatifin aksine, birlikte-parçalanmış vektörlerin sayısının r 'den küçük veya ona eşit olduğu bir ortak test olduğu yönündedir. r 'den daha Maksimum özdeğer testi, bireysel özdeğerler üzerinde farklı testler gerçekleştirirken, sıfır hipotezinin, $(r + 1)$ alternatifinin aksine, eş-parçalayıcı vektörlerin sayısı r olduğu yönündedir⁸³. En uygun gecikme uzunlukları Johansen eş bütünleşme testinde önemlidir. Optimum gecikme uzunlukları, bu çalışmada Schwarz bilgi kriteri kullanılarak tekrar belirlenir.

Zaman serileri analizinde ilk adımın, değişkenlerin seviyelerinin birim kökten bağımsız olup olmadığını belirlemek olduğu söylenir. Değilse, sonraki adım verilerin ilk farklarını almaktır. Genellikle, veri seviyeleri durağan değilse, ilk farklar durağanlaşır. Zaman serileri durağan değilse, VAR çerçevesinin seri arasındaki korelasyonun tutarlı bir şekilde tahmin edilmesini sağlamak için değiştirilmelidir. Vektör hata düzeltme (VECM) modeli, farklılıklarında durağan olan değişkenler için VAR'ın özel bir örneğidir (örn., I (1)). VECM, değişkenler arasında herhangi bir

⁸³ Gujirati, 2004:822.

eşbütünlük bağıntısını da hesaba katabilir. Bu durumda, sistemdeki değişkenlerin kısa süreli dinamikleri, farklılıklardaki seriler ve seviyelerdeki değişkenler tarafından uzun dönemli ilişkiler ile temsil edilir. VAR'ın çok iyi özelliklerinden biri, zaman serileri arasındaki nedensellik yönüne izin vermesidir. VAR sisteminde, Granger nedensellik, değişkenlerin sistemde birbirinden ayrılmasının gücünü gösterir. Y ve X şeklinde iki değişkene sahip olduğunda bunlar, dağıtılmış gecikmelerle birbirlerini etkiler. Bu ilişki VAR'da yakalanabilir. Granger (1969), bir X değişkeninin önceki değerlerinin dahil edilmesinin, Y değişkeninin mevcut değerlerinin tahminini artırıp artırmadığını kontrol etmek için bir test geliştirmiştir. Bu teste göre Y'den sonra X Granger-nedeninin Y'ye söylendiği, eğer Y'nin önceki değerleri sadece X'in önceki değerlerini kullanarak X'in tahminini geliştirirse, Y Granger-sebebi X'e söyleneceği belirlenmiştir. X Granger sebebinden Y'ye kadar bulunan Y, Granger-X nedenine bulunur. Sonrasında ise bir geri besleme korelasyonu söz konusudur. Yine de sahte nedensellik olasılığı mevcuttur. Bunu önlemek için her iki dizinin de sabit olması gerekir⁸⁴. Bu araştırmada, ikili Granger nedensellik testi yapılmıştır.

VAR modellerinin savunucuları, dürtü yanıtı fonksiyonlarını tahmin ederler. F-testi, ilişkiyi açıklayamaz veya verilen bir değişkenin değerindeki değişikliklerin, sistemdeki diğer değişkenler üzerinde pozitif veya başka bir etkiye sahip olup olmadığını veya bunun ne kadar sürmesi gerektiğini açıklar. Ancak, bu tür bilgiler sadece VAR'ın dürtü yanıtı ve varyans ayrıştırılmalarının incelenmesiyle verilecektir. VAR'daki bağımlı değişkenlerin duyarlılıklarını değişkenlerin her birine şok etmek için impuls yanıt testi yapılır. Her değişkenin VAR'daki reaksiyonunu ve diğer değişkenlerin etkisini gösterir. Benzer şekilde, dürtü yanıtı, değişkenlerin uzun vadede şoktan sonra dengeye geri döndüğü dönem hakkında bilgi verebilir. Bu nedenle, her bir denklemden her bir değişken için ayrı olarak, bir birim şoku hataya uygulanır ve zamanla VAR sistemi üzerindeki etkiler gözlenir⁸⁵.

Sistemdeki değişkenler arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması, tahminlerin hatalarının özelliklerinin anlaşılmasına yardımcı olduğu için hayati önem taşımaktadır. Sınırsız VAR, kısa vadeli tahminler için özellikle önemli değildir. Varyans ayrıştırması,

⁸⁴ Asteriou ve Hall, 2007:279-281.

⁸⁵ Chris, 2008:290-295.

her bir değişkenin sistemdeki diğer değişkenlere katkısı ile ilgili bazı önemli bilgileri ve açıklamaları ortaya koyar. Varyans ayrıştırılmaları, VAR sistem dinamiğine bakmak için nispeten farklı bir prosedür sunar. “Kendi” şoklarına atfedilen bağımlı değişkenlerdeki dalgalanmaların veya değişikliklerin yüzdesini ve diğer değişkenler nedeniyle ortaya çıkan şokları sunar⁸⁶.

4.3.Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın hipotezleri ana hipotez ve alt hipotez soruları aşağı verilmektedir;

Türkiye ve Polonya ekonomilerinde doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ilişkisi ne düzeydedir?

H1-Doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ile doğrudan ilişkili olup ülke ekonomilerinin büyümesine doğrudan etki eder.

H2-Doğrudan yabancı yatırımlar ülke ekonomilerinin durumuna göre azalır veya artış gösterir.

4.4.Araştırmada Kullanılan Veriler

Bu analizde 1980'den 2017'ye kadar yıllık veriler kullanılmıştır. Bu çalışmada, GSYİH (kişi başına düşen) ekonomik büyümeyi ve DYY doğrudan yabancı sermaye girişlerini ifade etmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar ile ilgili veriler, her iki ülke için IMF ve World Bank istatistiklerinden elde edilmiştir.

4.5.Metodoloji

DYY akışının Polonya ve Türkiye'de ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemek için iki değişkenli bir çerçevede aşağıdaki VAR sistem denklemleri kullanılmıştır:

$$y_t = c_1 + \left[\sum_{i=1}^n \alpha_{1i} FDI_{t-i} + \sum_{i=1}^n \beta_1 y_{t-i} \right]$$
$$FDI_t = c_2 + \left[\sum_{i=1}^n \alpha_{2i} FDI_{t-i} + \sum_{i=1}^n \beta_2 y_{t-i} \right]$$

⁸⁶ Enders, 2004:311.

Veri özellikleri:

y_t = Kişi başına düşen GSYİH'nin Logaritması

β_1 : Dönüştürme büyüme faktörü

β_2 : DYY'nin büyümeye ceteris paribus logaritmasının gösterir

Alfa: DYY ile ekonomik değişimin hangi oranda olacağını gösterir

FDI: Doğrudan Yabancı Yatırımlar Logaritması

LGDPP: Polonya'da kişi başına düşen GSYİH'nin logaritması

LGDPT: Türkiye'deki kişi başına düşen GSYİH'nin logaritması

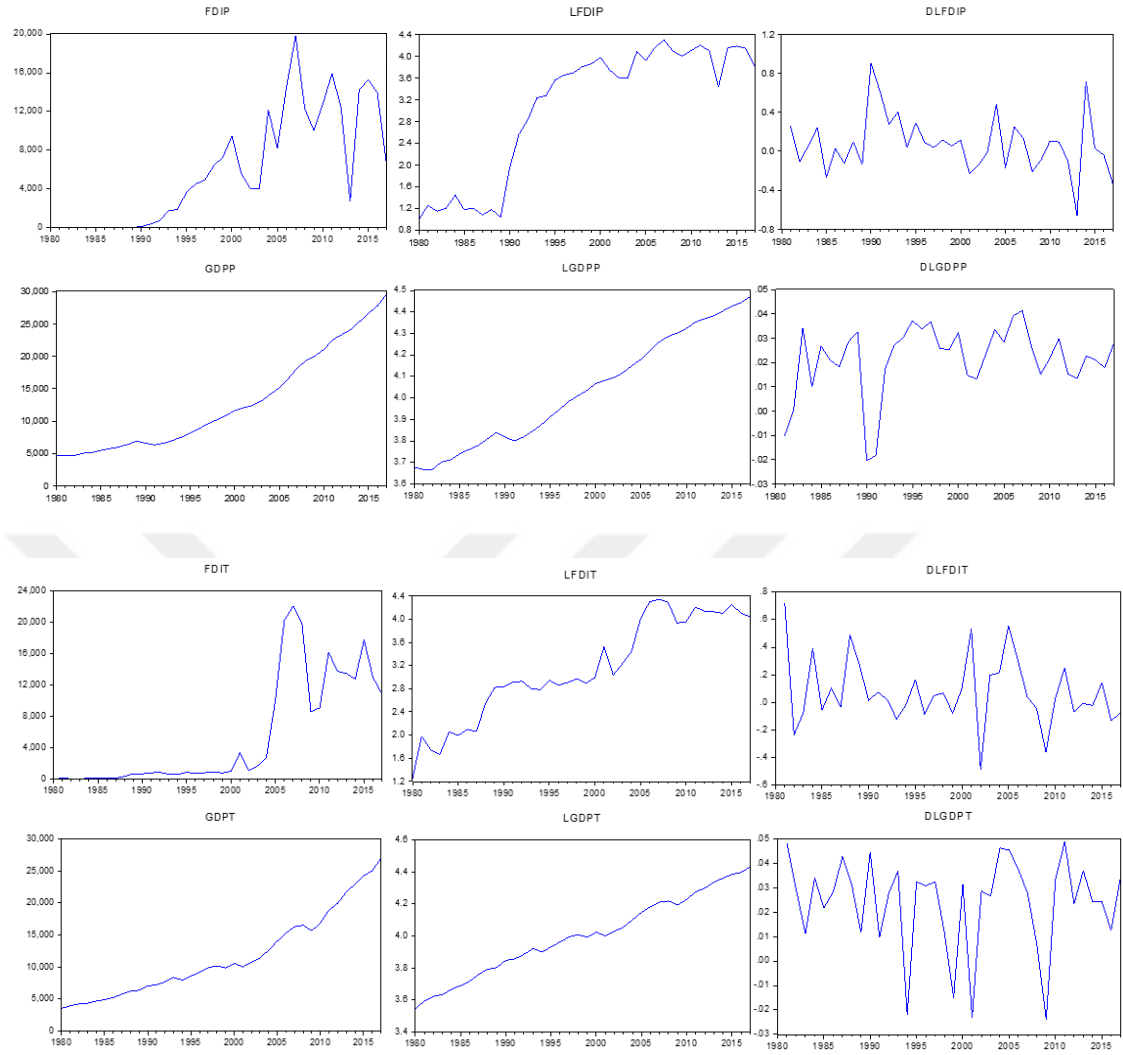
LFDIP: Polonya'nın Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Logaritması

LFDIT: Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Logaritması

$\mu_{1t} v$ | artık terimler (residual terms)

c_1 ve c_2 sabit terimler (constant terms)

Veri seti grafikleri Şekil 4'de verilmiştir.



Şekil 4: Veri Kümesinin Grafikleri

Yukarıdaki şekilde yer alan veri kümesi grafiklerinde DYY'ler, VAR sistem denklemi doğrultusunda zaman boyutu üzerinde durularak analiz edilmiştir. Bu doğrultuda yapılan analizde rassal etkilerin zaman boyutuna göre değişkenlikler gösterdiği görülmektedir. DYY'ler yıllara göre ülke ekonomileri üzerinden farklı etkiler göstermiş olup, var olan DYY değerleri yapılan DYY'ler ile doğrudan ilişkilidir.

4.6.Araştırmanın Sonuçları ve Değerlendirilmesi

Bu çalışmada, sunduğu büyük fayda ve fırsatlardan dolayı DYY tartışma konusu olarak seçilmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler arasında muazzam

sermaye stokları, yenilikler ve teknoloji boşlukları bulunmaktadır. Bu nedenle, gelişmekte olan ekonomilere doğrudan yabancı sermaye girişi, yetersiz iç kaynakların tamamlanması için bu boşluğun kapatılması adına uygun bir dış finansman aracı olarak hizmet edecektir. Bir ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişi, yabancı varlık ve ev sahibi ekonomiye karşılıklı olarak faydalı olma potansiyeline sahiptir. Yatırım yapan firmalar pazara, düşük maliyetli işgücüne, teşviklere ve üretim kaynaklarına erişim kazanırlar. DYY girişleri yatırım düzeyini artırabilmektedir, bu da ev sahibi ekonominin kişi başına düşen gelirinde artışa yol açmaktadır. DYY, teknoloji yayılımı, yenilikçilik, teknik bilgi birikimi ve becerilerini teşvik etme, iç rekabeti artırma, istihdam yaratma ve ülke ekonomisinde gelir yaratma gibi yayılma etkisi yaratır. Aynı zamanda yerel firmaların yurt dışına yayılmasına da yardımcı olmaktadır.

4.6.1. Değişkenlerin Durağanlığının Ölçümü

Başlangıçta değişkenlerin durağanlığı incelenmiştir. Birim dizisi testi, zaman dizisi değişkenleri üzerinde gerçekleştirilir. Değişkenlerin birim kökünü açıklığa kavuşturmak için, ADF (1979) testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur. Kritik değerler Eviews10 ekonometrik program tarafından oluşturulmuştur ve MacKinnon değerlerine dayanmaktadır. Parantez içinde verilen değerler gecikme uzunluklarını belirler. Analiz sırasında optimum gecikme uzunluğu, Schwarz bilgi kriteri (SC) tarafından belirlenir.

Birçok zaman serisi tekniklerinde ortak bir varsayım, verilerin durağan olmasıdır. Durağan bir işlem, ortalama, varyans ve otokorelasyon yapısının zamanla değişmediği bir özelliğe sahiptir. Durağanlık, kesin matematiksel terimlerle tanımlanabilir, ancak çalışma amacı için, trend olmayan sabit bir dizi, zaman içinde sürekli varyans, zaman içinde sürekli bir otokorelasyon yapısı ve periyodik dalgalanmalar olmadığı anlamına gelir.

1980-2017 yılları arasında Polanya'nın doğrudan yabancı yatırım ve gayri safi yurt içi hasıla (kişi başı) değerlerinin Deterministik Regresörler bazında ADF birim kök test sonuçları incelendiğinde DYY değişkeninin "Intercept and Trend" opsiyonunda durağan diğer opsiyonlarda ise durağan olmadığı görülmüştür. Değişkenin logaritması

alındığında ise tüm opsiyonlarda durağan olmadığı görülmüş ve değişkenin birinci farkı alınmıştır. Birinci farkta ise tüm opsiyonlarda durağanlık yakalanmıştır. GSYİH değişkeninde ise durağan olmayan değişkenin logaritması alındığında durağanlığın değişmediği ve birinci fark değişkeninde durağanlığın tüm opsiyonlarda sağlandığı görülmüştür.

Tablo 5. Polonya ADF Test Sonuçları

| Değişkenler | Deterministik Regresörler | ADF Test İstatistiği | Prob. | Sonuç |
|-------------|---------------------------|----------------------|--------|------------------------|
| FDIP | İntercept | -2,202457 | 0,2088 | Durağan değil (p>0,05) |
| | İntercept and Trend | -3,98965 | 0,0178 | Durağan (p<0,05) |
| | None | -1,319676 | 0,1696 | Durağan değil (p>0,05) |
| LFDIP | İntercept | -1,592468 | 0,4763 | Durağan değil (p>0,05) |
| | İntercept and Trend | -0,951183 | 0,9387 | Durağan değil (p>0,05) |
| | None | 0,842888 | 0,8886 | Durağan değil (p>0,05) |
| DLFDIP | İntercept | -5,435814 | 0,0001 | Durağan (p<0,05) |
| | İntercept and Trend | -5,330831 | 0,0007 | Durağan (p<0,05) |
| | None | -5,538955 | 0,0000 | Durağan (p<0,05) |
| GDPP | İntercept | 2,662034 | 1,0000 | Durağan değil (p>0,05) |
| | İntercept and Trend | 0,03001 | 0,9949 | Durağan değil (p>0,05) |
| | None | 3,075395 | 0,9991 | Durağan değil (p>0,05) |
| LGDPP | İntercept | 0,481603 | 0,9836 | Durağan değil (p>0,05) |
| | İntercept and Trend | -2,644181 | 0,2646 | Durağan değil (p>0,05) |
| | None | 4,132773 | 1,0000 | Durağan değil (p>0,05) |
| DLGDPP | İntercept | -6,885122 | 0,0000 | Durağan (p<0,05) |
| | İntercept and Trend | -7,559493 | 0,0000 | Durağan (p<0,05) |
| | None | -7,003425 | 0,0000 | Durağan (p<0,05) |

Türkiye verileri incelendiğinde ise DYY ve GSYİH verilerinin ham ve logaritması alınmış hallerinin durağan olmamasına rağmen, birinci farkları alındığında durağanlaştıkları görülmüştür.

Tablo 6. Türkiye ADF Test Sonuçları

| Değişkenler | Deterministik Regresörler | ADF Test İstatistiği | Prob. | Sonuç |
|-------------|---------------------------|----------------------|--------|----------------------------|
| FDIT | İntercept | -1,4456 | 0,5495 | Durağan değil ($p>0,05$) |
| | İntercept and Trend | -3,264917 | 0,0884 | Durağan değil ($p>0,05$) |
| | None | -0,821272 | 0,3534 | Durağan değil ($p>0,05$) |
| LFDIT | İntercept | -2,000104 | 0,2855 | Durağan değil ($p>0,05$) |
| | İntercept and Trend | -2,963561 | 0,1557 | Durağan değil ($p>0,05$) |
| | None | 1,23887 | 0,9422 | Durağan değil ($p>0,05$) |
| DLFDIT | İntercept | -10,2184 | 0,0000 | Durağan ($p<0,05$) |
| | İntercept and Trend | -10,03841 | 0,0000 | Durağan ($p<0,05$) |
| | None | -10,38682 | 0,0000 | Durağan ($p<0,05$) |
| GDPT | İntercept | 3,807601 | 1,0000 | Durağan değil ($p>0,05$) |
| | İntercept and Trend | 0,742401 | 0,9995 | Durağan değil ($p>0,05$) |
| | None | 8,013598 | 1,0000 | Durağan değil ($p>0,05$) |
| LGDPT | İntercept | -0,612693 | 0,8557 | Durağan değil ($p>0,05$) |
| | İntercept and Trend | -2,746187 | 0,2252 | Durağan değil ($p>0,05$) |
| | None | 7,439377 | 1,0000 | Durağan değil ($p>0,05$) |
| DLGDPT | İntercept | -10,06993 | 0,0000 | Durağan ($p<0,05$) |
| | İntercept and Trend | -9,93232 | 0,0000 | Durağan ($p<0,05$) |
| | None | -10,22351 | 0,0000 | Durağan ($p<0,05$) |

4.6.2. Eşbütünleşme Testi

Bir sonraki adım, değişkenlerin birlikte ya da uyumsuz olup olmadığını öğrenmek için Johansen eşbütünleşme testinin uygulanmasını içerir. Optimum gecikme uzunlukları Schwarz bilgi kriteri kullanılarak belirlenir.

Araştırmada, zaman dizisi verileri, bir zaman dilimi boyunca değişkendeki değişimi incelemek ve zaman içindeki değişimi değerlendirmek için kullanılır. Bu değerlendirme için zaman serileri verileri en iyi seçenektir, çünkü bu tür verilerde, çalışma altındaki değişken kesitseller değişken değildir. Bu nedenle, zaman içindeki herhangi bir çeşitlilik kolayca değerlendirilebilir ve bu tür varyasyonlardan, araştırmacılar tahminlerde yardımcı olabilecek bazı yararlı bilgiler çıkarırlar. Buna rağmen, zaman serileri verileri, zaman içinde iki veya daha fazla değişkendeki varyasyonları incelemek ve bu varyasyonların birbirini etkileyip etkilemediğini bilmek için böyle bir senaryoda da kullanılabilir. Örneğin, döviz kurundaki değişimin ihracatı etkileyip etkilemediğini ya da tersini incelemek gerekmektedir. Bu senaryolarda, zaman serisi verileri toplanarak etkileri analiz edilmektedir. Değişkenler arasında uzun dönemli

bütünleşme incelendiğinde, Johansen eşbütünleşme testi olarak adlandırılan bir test yardımıyla test edebileceği görülmektedir. Dolayısıyla, araştırmacılar değişkenler arasındaki uzun süreli ilişkiyi araştırmak için johansen eşbütünleşme testini tercih etmektedirler.

Polonya verisi intercept ve trend opsiyonunda Johansen Eşbütünleşme Testi sonucu aşağıdaki gibidir. Akaike bilgi kriteri incelenerek gecikme katsayısı bulunmuş ve intercept trend opsiyonu seçilmiştir. Eşbütünleşmenin olduğu görülmüştür.

Tablo 7. Polonya için Johansen Eşbütünleşme Testi Sonucu

| Sınırsız Eşbütünleşme Sıralaması Testi (Kalıntı) | | | | |
|--|----------|------------|--------------|---------|
| Hipotez | | Kalıntı | 0.05 | |
| No. of CE(s) | Öz değer | İstatistik | Kritik Değer | Prob.** |
| None * | 0.881493 | 65.45144 | 18.39771 | 0.0001 |
| At most 1 * | 0.185166 | 5.733591 | 3.841466 | 0.0166 |
| Sınırsız Eşbütünleşme Sıralaması Testi (Maksimum Özdeğer) | | | | |
| Hipotez | | Max-Eigen | 0.05 | |
| No. of CE(s) | Öz değer | İstatistik | Kritik Değer | Prob.** |
| None * | 0.881493 | 59.71785 | 17.14769 | 0.0000 |
| At most 1 * | 0.185166 | 5.733591 | 3.841466 | 0.0166 |

Türkiye verisi intercept ve trend opsiyonunda Johansen Eşbütünleşme Testi sonucu aşağıdaki gibidir. Akaike bilgi kriteri incelenerek gecikme katsayısı bulunmuş ve intercept no trend opsiyonu seçilmiştir. Eşbütünleşmenin olduğu görülmüştür.

Tablo 8. Türkiye için Johansen Eşbütünleşme Testi Sonucu

| Sınırsız Eşbütünleşme Sıralaması Testi (Kalıntı) | | | | |
|--|----------|------------|--------------|---------|
| Hipotez | | Kalıntı | 0.05 | |
| No. of CE(s) | Öz değer | İstatistik | Kritik Değer | Prob.** |
| None * | 0.584610 | 25.93125 | 15.49471 | 0.0010 |
| At most 1 | 0.046464 | 1.332188 | 3.841466 | 0.2484 |
| Sınırsız Eşbütünleşme Sıralaması Testi (Maksimum Özdeğer) | | | | |
| Hipotez | | Max-Eigen | 0.05 | |
| No. of CE(s) | Öz değer | İstatistik | Kritik Değer | Prob.** |
| None * | 0.584610 | 24.59907 | 14.26460 | 0.0009 |
| At most 1 | 0.046464 | 1.332188 | 3.841466 | 0.2484 |

4.6.3. Nedensellik Testi

Bir sonraki görev, Polonya ve Türkiye'de DYY ile GSYİH arasındaki nedensellik yönünü araştırmaktır. Çift yönlü Granger nedensellik testi, kişi başına düşen GSYİH ile Polonya ve Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye girişi arasındaki nedensel ilişkiyi belirlemek için kullanılmıştır. Granger nedensellik gerçekten sadece bir değişkenin şimdiki değeri ile diğerinin önceki değerleri arasında bir bağlantıyı ima eder, bir değişkenin hareketlerinin diğerinin hareketlerini getirdiği anlamına gelmez.

Polonya verisi incelendiğinde gayri safi yurt içi hasılanın doğrudan yabancı yatırımların nedeni olmadığı, benzer şekilde doğrudan yabancı yatırımların da gayri safi yurt içi hasılanın nedeni olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 9. Polonya Nedensellik Testi Sonucu

| VAR Granger Nedensellik / Blok Egojenlik Wald Testleri | | | |
|---|----------|----|--------|
| Bağımlı değişken: DLGDPP | | | |
| Dışlanan | Chi-sq | df | Prob. |
| DLFDIP | 3.028266 | 8 | 0.9326 |
| All | 3.028266 | 8 | 0.9326 |
| Bağımlı değişken: DLFDIP | | | |
| Dışlanan | Chi-sq | df | Prob. |
| DLGDPP | 10.67275 | 8 | 0.2209 |
| All | 10.67275 | 8 | 0.2209 |

Türkiye verisi incelendiğinde gayri safi yurt içi hasılanın doğrudan yabancı yatırımların nedeni olmadığı, benzer şekilde doğrudan yabancı yatırımların da gayri safi yurt içi hasılanın nedeni olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 10. Türkiye Nedensellik Testi Sonucu

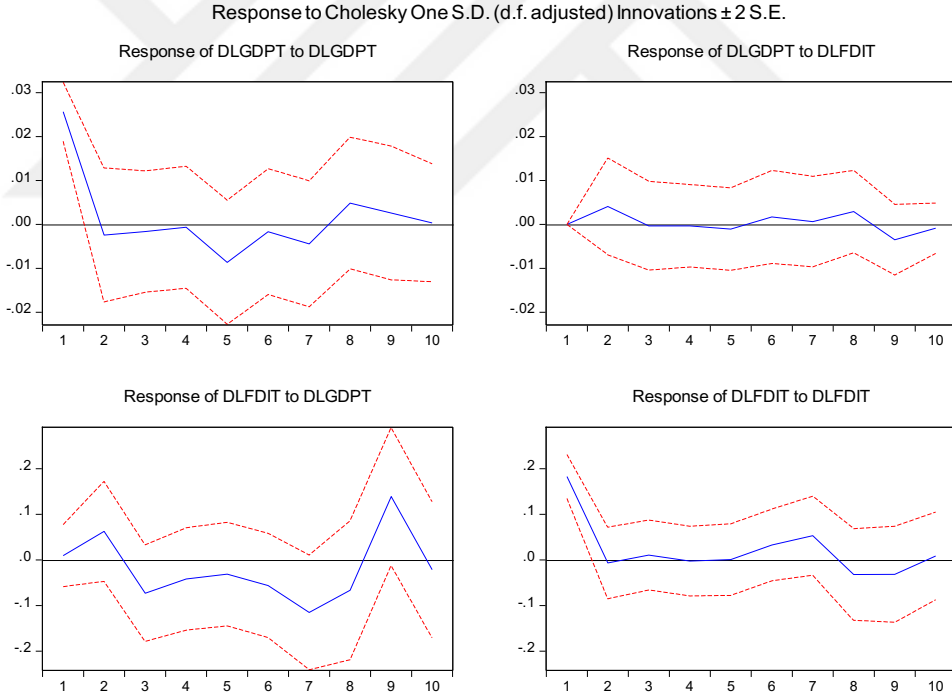
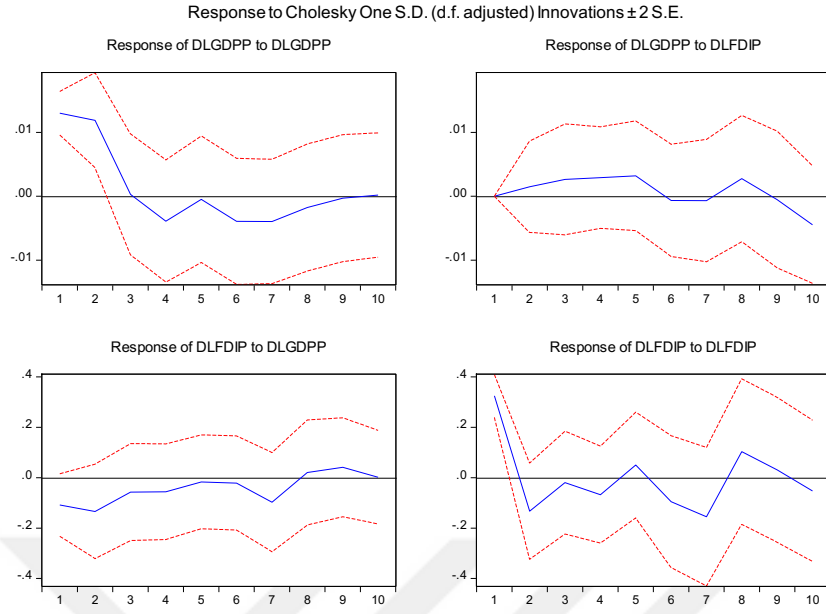
| VAR Granger Nedensellik / Blok Egojenlik Wald Testleri | | | |
|---|----------|----|--------|
| Bağımlı değişken: DLGDPT | | | |
| Dışlanan | Chi-sq | df | Prob. |
| DLFDIT | 2.864909 | 8 | 0.9425 |
| All | 2.864909 | 8 | 0.9425 |
| Bağımlı değişken: DLFDIT | | | |
| Dışlanan | Chi-sq | df | Prob. |
| DLGDPT | 25.97234 | 8 | 0.0011 |
| All | 25.97234 | 8 | 0.0011 |

Çift Yönlü Granger nedensellik testinin sonucu olarak, her iki ülkede de kısa vadede kişi başına GSYİH girişi ile kişi başına GSYİH arasında nedensel bir ilişki olmadığı görülmektedir. Bunun nedeni, büyük miktarda bolca kaynaklara, pazar büyüklük potansiyellerine ve ticarete açık olmasına rağmen Polonya tarafından alınan DYY miktarının yeterli olmamasıdır. DYY giriş biçimleri özellikle Türkiye'de birleşme ve devralmalar yoluyla gerçekleşir, bu da yabancı şirketlerin birleşmesi veya elde edilmesinin tesisleri satın alması ve önemli yatırımlar yapmadan üretim faaliyetlerini sürdürmesi anlamına gelir⁸⁷. DYY akışını elde etmenin nihai amacı, en son teknolojiye, güncel bilgi ve uzmanlığa, yabancı sermaye birikimine ve yönetim becerisine erişim sağlamaktır, bu amaç eski uygulamalarla gerçekleştirilemez. Sonuç olarak, bu araştırmayla ilgili olarak, Türkiye ve Polonya'nın doğrudan yabancı yatırımlardan beklenen olumlu faydaları elde edemedikleri ve ekonomik kalkınma ve büyümelerini sadece bu yolla sağlayamayacakları açıktır.

4.6.4. Etki-Tepki Fonksiyonu

Şekil 5, şokları tanımlamak için Cholesky ayrışmasını kullanarak, Polonya ve Türkiye için VAR sistemlerinin dinamik etki tepki fonksiyonunu göstermektedir. Genelleştirilmiş etki tepki fonksiyonu, kişi başına düşen GSYİH'nin mevcut ve gelecek değeri üzerine, DYY'de iyi bir standart sapma şokunun dinamik yanıtını özetlemek için uygulanır. Her iki ülke için de GSYİH'nin bir DYY girişine verdiği tepki istatistiksel olarak anlamlıdır. Dürtü yanıtlama işlevleri, her iki ülke için de, kişi başına düşen GSYİH'nin bir DYY girişine olan tepkisinin 10 yıllık süre boyunca dengeye gelmediğini açıkça göstermektedir.

⁸⁷ Temiz, D., Gökmen, A. (2014). FDI inflow as an International Business Operation by MNCs and Economic Growth: An Empirical Study on Turkey. *International Business Review*, 23: 145-154.



4.6.5. Varyans Ayrıştırması

Etki-tepki analizini uyguladıktan sonra, değişkenlerin kısa süreli dinamik parametrelerini araştırmak için varyans ayrıştırması kullanılır. Varyans ayrıştırması, kendi

şoklarına atfedilen bir değişkenin ve diğer endojen değişkenlerin neden olduğu hareketin bir kısmının hareket oranını ortaya koymaktadır.

Tablo 11. Polonya Verisi Varyans Ayrıştırması Sonucu

| DLFDIP'nin Varyans Ayrışması: | | | | DLGDPP'nin Varyans Ayrışması: | | | |
|-------------------------------|----------|----------|----------|-------------------------------|----------|----------|----------|
| Periyod | S.E. | DLFDIP | DLGDPP | Periyod | S.E. | DLFDIP | DLGDPP |
| 1 | 0.309361 | 100.0000 | 0.000000 | 1 | 0.012746 | 10.78676 | 89.21324 |
| 2 | 0.310464 | 99.37236 | 0.627635 | 2 | 0.013984 | 12.10700 | 87.89300 |
| 3 | 0.317477 | 95.31983 | 4.680169 | 3 | 0.014044 | 12.85250 | 87.14750 |
| 4 | 0.318155 | 94.97567 | 5.024327 | 4 | 0.014119 | 13.19383 | 86.80617 |
| 5 | 0.318322 | 94.95187 | 5.048128 | 5 | 0.014139 | 13.18297 | 86.81703 |
| 6 | 0.318422 | 94.91314 | 5.086859 | 6 | 0.014140 | 13.18120 | 86.81880 |
| 7 | 0.318438 | 94.90400 | 5.096000 | 7 | 0.014141 | 13.18482 | 86.81518 |
| 8 | 0.318439 | 94.90386 | 5.096141 | 8 | 0.014141 | 13.18552 | 86.81448 |
| 9 | 0.318440 | 94.90352 | 5.096480 | 9 | 0.014141 | 13.18544 | 86.81456 |
| 10 | 0.318440 | 94.90330 | 5.096701 | 10 | 0.014141 | 13.18547 | 86.81453 |

Bu sonuç, Polonya için eşbütünlük testi ve Granger nedensellik testinin bulguları ile tutarlıdır. Polonya için DYY giriş ve kişi başına düşen GSYİH, uzun vadede birleşmez; Polonya'da kısa vadede kişi başına GSYİH girişi ile DYY girişi arasında nedensel bir ilişki yoktur.

Tablo 12. Türkiye Verisi Varyans Ayrıştırması Sonucu

| DLFDIT Varyans Ayrışması: | | | | DLGDPT'nin Varyans Ayrışması: | | | |
|---------------------------|----------|----------|----------|-------------------------------|----------|----------|----------|
| Periyod | S.E. | DLFDIT | DLGDPT | Periyod | S.E. | DLFDIT | DLGDPT |
| 1 | 0.212988 | 100.0000 | 0.000000 | 1 | 0.020423 | 6.376130 | 93.62387 |
| 2 | 0.232353 | 84.10399 | 15.89601 | 2 | 0.020578 | 7.152605 | 92.84739 |
| 3 | 0.236448 | 83.16250 | 16.83750 | 3 | 0.020589 | 7.249945 | 92.75005 |
| 4 | 0.236765 | 82.94753 | 17.05247 | 4 | 0.020596 | 7.282325 | 92.71768 |
| 5 | 0.236873 | 82.90682 | 17.09318 | 5 | 0.020596 | 7.285199 | 92.71480 |
| 6 | 0.236877 | 82.90465 | 17.09535 | 6 | 0.020597 | 7.285742 | 92.71426 |
| 7 | 0.236879 | 82.90388 | 17.09612 | 7 | 0.020597 | 7.285812 | 92.71419 |
| 8 | 0.236879 | 82.90385 | 17.09615 | 8 | 0.020597 | 7.285820 | 92.71418 |
| 9 | 0.236879 | 82.90384 | 17.09616 | 9 | 0.020597 | 7.285822 | 92.71418 |
| 10 | 0.236879 | 82.90384 | 17.09616 | 10 | 0.020597 | 7.285822 | 92.71418 |

Teorik ve ampirik çalışmaların çoğunluğu doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkileri olduğunu destekler nitelikte sonuçlar ortaya koyarken, bazı çalışmalar bu etkinin negatif yönde olduğunu hatta bazı çalışmalar ise bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur. Literatürün tartışmalı olmasında, farklı

yöntemlerin ve farklı dönemlerin kullanılması etkili olmakla birlikte, ev sahibi ülkenin de kendine has özelliklerinin bulunduğunu söylemek mümkündür.

Lensink ve Morrisey (2006) ise, 87 ülke için DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde negatif etkide bulunduğunu ortaya koyarken, DYY'nin beşeri sermaye üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını ortaya koymuştur⁸⁸.

De Mello (1997), Güney Asya ve Latin Amerika ülkelerinde 1980-94 dönemini kapsayan çalışmasında, DYY'nin büyüme üzerindeki etkisini ev sahibi ülkenin teknoloji seviyesiyle yabancı firmanın teknoloji seviyesi arasındaki farka bağlamıştır. Çalışmaya göre, yabancı firmanın teknoloji seviyesi ev sahibi ülkenin teknoloji seviyesinden yüksekse DYY'nin büyüme üzerindeki etkisi negatif yönde olmaktadır⁸⁹.

Sarkar (2007), OECD üyesi olmayan az gelişmiş 51 ülke üzerinde, 1981- 2002 dönemini kapsayan panel veri analiziyle DYY ile ekonomik büyüme arasında yüksek kişi başına GSYİH ve yüksek ticaret hacmine sahip olan 16 ülke grubu için yükselen bir ilişki bulmuştur. Zaman serisi analizi ise sadece 10 ülke için DYY ile kişi başına Milli gelir büyümesi arasında pozitif ilişki bulurken, 4 ülke için ise negatif ilişki bulmuştur. Söz konusu çalışma genel itibariyle DYY ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki ortaya koyamamıştır⁹⁰.

Aynı şekilde, Herzer vd. (2007) ise Latin Amerika, Asya ve Afrika ülkelerinden oluşan 28 GOÜ (Para Birimlerinin Dolar Karşısındaki Getirileri) üzerinde 1970-2003 dönemini kapsayan çalışmada, çoğu ülke için DYY'nin büyüme etkisini bulamamıştır⁹¹.

Yapraklı (2006) yaptığı çalışmada, DYY, GSYİH ve dışa açıklıktan pozitif, işgücü maliyeti, reel döviz kuru ve dış ticaret açığı değişkenlerinden negatif olarak

⁸⁸ LENSINK, R. ve MORRISSEY, O. (2006), "Foreign Direct Investment: Flows, volatility, and the impact o growth", *Review of International Economics*, 14(3), 2006, 478-493

⁸⁹ De Mello, L.R.(1999), "Foreign Direct Investment-Led Growth: Evidence From Time Series and Panel Data", *Oxford Economic Papers* 51,1999, pp.133-151.

⁹⁰ Sarkar, P. (2007), "Does Foreign Direct Investment Promote Growth? Panel Data and Time Series Evidence From Less Developing Countries, 1970-2002", MPRA Paper no. 5176, November2007,<http://mpa.ub.unmuenchen.de/51>.

⁹¹ Herzer, D., Klasen, S. ve Nowar, F-L. (2007), "In Search of FDI-Led Growth in developing Countries: the Way Forward", *Economic Modelling* (2007), Sciencedirect, 10.1016/j.econmod.2007,11.005.

etkilendiğini ve doğrudan yabancı yatırım ile GSYİH ve reel döviz kuru değişkenleri arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi gözlemlendiğini belirlemiştir⁹².

Örnek (2008) yaptığı çalışmada, Doğrudan yatırımların kısa ve uzun dönemde yurtiçi tasarruflar üzerinde pozitif etki yarattığı; kısa vadeli sermaye akımlarının ise, kısa ve uzun vadede, yurtiçi tasarruflar üzerinde negatif bir etki oluşturduğu bulgularına ulaşılmıştır⁹³.

SONUÇ

Bu araştırma, DYY'nin Polonya ve Türkiye'deki ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemektedir. ADF birim kök testi, Granger nedensellik, eşbütünleşme, etki-tepki fonksiyonu ve varyans ayrışması analizleri uygulanmıştır. DYY, sermaye transferi, teknolojik yenilikler ve diğer pozitif dışsallıklar yoluyla bir büyüme geliştirme mekanizması olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, sonuç, Polonya'da ADF birim kök testlerinin hem DYY hem de GSYİH'nin birim köklere sahip olduğunu, değişkenlerin ilk farkta sabit olduğunu göstermektedir. Türkiye örneğinde, ADF testleri her iki seviyede durağandır ve DYY için ilk farkı rapor etmektedir. GSYİH için, ADF testi değişkenin seviyesinde bir eğilime işaret ettiğini, ilk farkta durağanlığın gözlemlendiğini göstermektedir.

DYY'nin Polonya ve Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini araştırmak için, çalışma, DYY ve GSYİH olmak üzere iki değişkenli zaman dizisi verilerini kullanmaktadır. Bu çalışmanın ardındaki motivasyon, DYY'nin ekonomik büyümeye karşı etkisi konusundaki tartışmalardır. DYY, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerin büyümesini, sermaye transferi, teknolojik yenilikler ve diğer pozitif dışsallıklar yoluyla desteklemeyi kabul etmiştir. Bazı araştırmacılar, DYY girişleri ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Diğerleri ise bu tür bir ilişki hakkında hiçbir kanıt göstermemiştir. OECD raporları ekonominin DYY'nin olumlu etkisini absorbe edebilmesi için bir altyapı, eğitim, gelir, sağlam,

⁹² Yapraklı, S. (2006), "Türkiye'de Dış Ticaret Fiyatları ile Reel Döviz Kuru Arasındaki İlişki: Ekonometrik Bir Analiz", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 69-87.

⁹³ Örnek, İ. (2008), "Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(2), 199-217.

güvenilir yatırım politikaları eşiğinin olması gerektiğini vurgulamaktadır. UNCTAD tarafından yayımlanan 2013 dünya yatırım raporuna göre, uluslararası ölçekte doğrudan yabancı sermaye giriş ve çıkışlarında bir artış bulunmaktadır. Gelişmekte olan ekonomiler yıldan yıla artan bir oranda doğrudan yabancı yatırım girişinin yarısından fazlasını oluşturmaktadır.

Çalışma bu ilişkiyi kuramsal açıdan incelemiş ve çeşitli ampirik çalışmalar gözden geçirilmiştir. Güvenilir sonuçlara ulaşmak için bu tezde çeşitli testler uygulanmıştır. Yapılan ilk test, değişkenlerin birim kökünden bağımsız olmasını sağlamak için ADF kullanan birim kök testidir. Değişkenler arasında denge bağlantısının olup olmadığını anlamak için Johansen eşbütünleşme testi, çift yönlü Granger nedensellik testi ve varyans ayrıştırma testleri yapılmıştır.

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı şirketlerin varlığının, bilgi aktarımı, teknoloji, sermaye, yönetsel destekler, pozitif dışsallıklar ülkenin ekonomik refahını iyileştirme yoluyla toplam üretkenliği ve büyümeyi olumlu yönde etkileyebileceğine inanılmaktadır. Hem ekonomik teori hem de çalışmadan elde edilen son ampirik kanıtlar yukarıda belirtilen ifadeyi doğrulamaktadır. Ayrıca işbirlikçi girişimler, stratejik ittifaklar, franchising, lisanslama vb. yoluyla da olabilir. Dünyadaki doğrudan yabancı sermaye giriş ve çıkışları son yıllarda önemli ölçüde değişmiştir. Bu, birçok ülkenin sınırlarını açması ve büyümeyi arttırmak için yatırım politikalarını serbestleştirilmesi gerçeğine atfedilecek olan, dünya yatırım yıllık raporlarına göre fark edilebilir. DYY, gelişmekte olan ülkeler için ekonomik refahın stratejik kaynağı olarak görülmektedir. Dolayısıyla ülkeler daha fazla yatırım girişini çekmek, ticarete yönelik engelleri kaldırmak ve ekonomilerinin küresel ekonomiyle bütünleşmesini sağlamak için belirleyici önlemler almıştır.

Ekonomik teoriler, DYY'nin bir ülkenin kalkınma stratejisinin önemli bir bileşeni olma potansiyeline sahip olduğunu savunur. DYY gelişmeye üç ana yoldan katkıda bulunur. Öncelikle, DYY gibi sermaye girişleri, ülkelerin ihracattan daha fazlasını ithal etmelerini sağlar, bu da onların tasarruf ettiklerinden daha fazla yatırım yapabilmelerini ve böylece sermayeyi daha hızlı biriktirmelerini sağlayarak, işgücü verimliliğini ve ücretlerini artırır. DYY, kırsal ve kentsel kayıt dışı sektörlerdeki fazla okur-yazar emeğini alma potansiyeline sahiptir. İyi verimlilik artışı beklentileri olan sektörlerde

istihdam yaratma, yerel girişimciler için iyi olan yoksulluk azaltma stratejilerinin önemli bir yönüdür. Üçüncü olarak, DYY yerel olarak sahip olunan şirketlerin verimliliğini teşvik ederek teknoloji ve uzmanlığı transfer edebilir. Bu, yabancı firmaların bulunduğu sektörlerde eğitim, rekabet ve emülasyon yoluyla ve diğer endüstrilerle “ileriye ve geriye doğru bağlantılar” yoluyla, örneğin, hem girdi hem de çıktı piyasaları ile yerli işletmeleri ithalat ve ihracattan daha uygun şartlarda sağlayan yabancı firmalar aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Hükümetler daha fazla DYY çekmeye çalışmalı, ancak yabancı yatırımla ilgili belli kurallar ve düzenlemeler uygulamalıdır ve hedeflenen sübvansiyonları olan bazı sektörlerde DYY'yi mikro-yönetmeye yönelik her türlü çabayı göstermelidir.

Bu çalışmada, DYY giriş ve ekonomik büyüme arasındaki dinamik ilişkiyi test etmek için vektör autoregresif (VAR), birim kök testi, eşbütünleşme testi, nedensellik testi, dürtü yanıtı fonksiyonları ve varyans ayrışması gibi zaman serisi ekonometri yöntemleri kullanılmıştır.

Zaman serileri analizlerinde seçilen her bir değişkenin etkisini bildirebilmek için VAR modeli bu çalışmada kullanılmıştır. VAR modeli durağan değişkenler arasındaki dinamik ilişkiyi tanımlamak için kullanılan genel bir çerçevedir. Bir VAR'daki tüm değişkenler, her bir değişkenin kendi evrimi ve diğer model değişkenlerin gecikme esasına dayanarak evrimini açıklayan bir denklemi olduğu yapısal anlamda simetrik olarak ele alınır. VAR modellemesi, yapısal model olarak bir değişkeni etkileyen kuvvetler hakkında fazla bilgi gerektirmez. Gerekli olan yegane bilgi, birbirini etkileyecek şekilde hipotezleştirilen değişkenlerin bir listesidir. VAR metodolojisi, ekonometrik değişkenlerin tahmininde oldukça popülerdir.

DYY akışı ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantı, bu çalışmada Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik kullanılarak analiz edilmiştir. Eş-bütünleşme testini uygulamadan ve değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemeden önce, dizinin durağanlığını ve serinin derece entegrasyonunu test etmek şarttır. 1980-2017 yılları arasında Polanya'nın doğrudan yabancı yatırım ve gayri safi yurt içi hasıla (kişi başı) değerlerinin Deterministik Regresörler bazında ADF birim kök test sonuçları incelendiğinde DYY değişkeninin “Intercept and Trend” opsiyonunda durağan diğer opsiyonlarda ise durağan olmadığı görülmüştür. Değişkenin logaritması alındığında ise

tüm opsiyonlarda durağan olmadığı görülmüş ve değişkenin birinci farkı alınmıştır. Birinci farkta ise tüm opsiyonlarda durağanlık yakalanmıştır. GSYİH değişkeninde ise durağan olmayan değişkenin logaritması alındığında durağanlığın değişmediği ve birinci fark değişkeninde durağanlığın tüm opsiyonlarda sağlandığı görülmüştür. Türkiye verileri incelendiğinde ise DYY ve GSYİH verilerinin ham ve logaritması alınmış hallerinin durağan olmamasına rağmen, birinci farkları alındığında durağanlaştıkları görülmüştür.

Polonya verisi intercept ve trend opsiyonunda Johansen Eşbütünleşme Testi sonucu aşağıdaki gibidir. Akaike bilgi kriteri incelenerek gecikme katsayısı bulunmuş ve intercept trend opsiyonu seçilmiştir. Eşbütünleşmenin olduğu görülmüştür. Türkiye verisi intercept ve trend opsiyonunda Johansen Eşbütünleşme Testi sonucunda Akaike bilgi kriteri incelenerek gecikme katsayısı bulunmuş ve intercept no trend opsiyonu seçilmiş, eşbütünleşmenin olduğu görülmüştür.

Çift yönlü Granger nedensellik testi, kişi başına düşen GSYİH ile Polonya ve Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye girişi arasındaki nedensel ilişkiyi belirlemek için kullanılmıştır. Polonya verisi incelendiğinde gayri safi yurt içi hasılanın doğrudan yabancı yatırımların nedeni olmadığı, benzer şekilde doğrudan yabancı yatırımların da gayri safi yurt içi hasılanın nedeni olmadığı tespit edilmiştir. Türkiye verisi incelendiğinde gayri safi yurt içi hasılanın doğrudan yabancı yatırımların nedeni olmadığı benzer şekilde doğrudan yabancı yatırımların artmasında gayri safi yurt içi hasıladaki artışın nedeni olduğu tespit edilmiştir.

Çift Yönlü Granger nedensellik testinin sonucu olarak, her iki ülkede de kısa vadede kişi başına GSYİH girişi ile kişi başına GSYİH arasında nedensel bir ilişki olmadığı görülmektedir. Bunun nedeni, büyük miktarda bolca kaynaklara, pazar büyüklük potansiyellerine ve ticarete açık olmasına rağmen Polonya tarafından alınan DYY miktarının yeterli olmamasıdır. DYY giriş biçimleri özellikle Türkiye'de birleşme ve devralmalar yoluyla gerçekleşir, bu da yabancı şirketlerin birleşmesi veya elde edilmesinin tesisleri satın alması ve önemli yatırımlar yapmadan üretim faaliyetlerini sürdürmesi anlamına gelir.

Genelleştirilmiş etki tepki fonksiyonu, kişi başına düşen GSYİH'nin mevcut ve gelecek değeri üzerine, DYY'de iyi bir standart sapma şokunun dinamik yanıtını özetlemek için uygulanmıştır. Her iki ülke için de GSYİH'nin bir DYY girişine verdiği tepki istatistiksel olarak anlamlıdır. Dürtü yanıtlama işlevleri, her iki ülke için de, kişi başına düşen GSYİH'nin bir DYY girişine olan tepkisinin 10 yıllık süre boyunca dengeye gelmediğini açıkça göstermektedir.

Sonuç olarak Polonya ve Türkiye için eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testinin bulguları tutarlıdır. Her iki ülke için DYY giriş ve kişi başına düşen GSYİH, uzun vadede birleşmemektedir; Türkiye ve Polonya'da kısa vadede kişi başına GSYİH girişi ile kişi başına GSYİH arasında nedensel bir ilişki olmadığı görülmüştür. Bu sonuç Erdoğan (2015) ile uyumludur.

KAYNAKÇA

- Acar, Merve. “Doğrudan Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği”, **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** Temmuz, 2016, Sayı 13, s. 92-105.
- Acar, Yalçın. **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, Bursa: Dora Yayınevi, 2008.
- Açıkalın, Sezgin ve Seyfettin Ünal, **Doğrudan Yatırımlar Ve Portföy Yatırımları: Global Ve Yerel Faktörlerin Türkiye Üzerindeki Göreceli Etkisi**. Bursa: Ekin Yayınevi, 2009.
- Ağayev, Seymur. “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneğinde Panel Eştleme ve Panel Nedensellik Analizleri”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 1, 2010, s.159-184
- Ancyparowicz, Grażyna. Wpływ Bezpośrednich Inwestycji Zagranicznych Na Wzrost Polskiej Gospodarki W Okresie Poakcesyjnym, **Material na konferencję prasową w dniu** (26 maja 2009). https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/pgw_wplyw_bezp_inwest_zagr_na_wzrost_ol_gosp.pdf (07.08.2018).
- Anderton, Alain G. **Economics**, Ormskirk: Pearson Education, 5th edition, 2008.
- Anonim, Benefits of economic growth <https://www.economicshelp.org/macroeconomics/economic-growth/benefits-growth/> (05.05.2018).
- Ayaydın, Hasan. “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No. 26, Nisan, 2010, s. 134-145.
- Aydın, Nurhan. **İşletmelerin Birleşmesinde Finansal Analiz ve Bir Uygulama Örneği**. Ankara: Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, 1990.
- Başkaya, Fikret. **Az gelişmişliğin Sürekliliği**, Ankara: İmge Kitabevi, 1991.
- Boldeanu, Florin Teodor ve Liliana Constantinescu, “The Main Determinants Affecting Economic Growth”, **Bulletin of the Transilvania University of Braşov Series**, Vol 8, No 2, 2015, s.329-338.
- Carbaugh, Robert J. **International Economics**, California: Wodsworth Publishing, 1992.
- Chambers, Nurgül. **Firma Değerlemesi**, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2. Basım, 2009.

- Çelik, Orhan. **Şirket Birleşmeleri ve Birleşmelerde Şirket Değerleme**. Ankara: Turhan Kitabevi, 1999.
- Çetinkaya, Ahmet Turan. "Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Belirleyicileri 1975-2012", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi SBE, 2014.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), "Dünya'da ve Türkiye'de Yurtdışı Doğrudan Yatırımlar: Yurtdışı Yatırımlar İş Konseyi" **Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Strateji ve İş Geliştirme Müşavirliği**, 2016, s.12-49.
- Dikmen, Hüseyin. "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları Sorunu". **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Kadir Has Üniversitesi, SBE, 2010.
- Dunning, John H. **Multinational Enterprise and The Global Economy**, Wokingham: Addison-Wesley, 1993.
- Durgan, Selma. "Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi". **Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi**, T. C. Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2016.
- Dülgeroğlu, Ercan. **Kalkınma Ekonomisi**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 2000.
- Dünya Bankası, **Global Investment Competitiveness**. Report 2017-2018. <http://pubdocs.worldbank.org/en/651751510251223013/GIC-execsum.pdf> (04.08.2018).
- Dünya Bankası, **Poland Overview**. <https://www.worldbank.org/en/country/poland/overview#4> (07/08/2018).
- Dünya Bankası, **Turkey Overview**, <https://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview#4> (07.08.2018).
- Erdoğan, Ali. "Türkiye İle Macaristan ve Polonya'nın Doğrudan Yabancı Yatırım Endeksleri Açısından Karşılaştırılması", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 35, Aralık 2015, s. 291-320.
- Ekinci, Aykut. "Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, Ekim, 2011, s.71-96.
- Gökkaya, Hacı Dursun. **Özelleştirmeye Bir Bakış-Türkiye ve Azerbaycan Örneğinde**, Ankara: Gün Yayınları, 2007.
- Görmezöz, Kızbes Kılıç. "Türkiye'ye Doğrudan Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri". **Uzmanlık Tezi**, T. C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007.

- Hidayah, Syafiqah Lina. Foreign Direct Invesment, 2013, <https://www.slideshare.net/syaffhk/fdi-finally-the-real-one> (04.08.2018).
- İlkin, Akın. **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1976.
- Karlık, Rıdvan. “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı.” **TCMB Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri** (8-12 Mayıs 2000). Ankara: TCMB, 2001, ss. 97-126.
- Kaynak, Muhteşem. **Kalkınma İktisadi**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2014.
- Kibritçioğlu, Aykut. “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt.53, 1998, s.207-230.
- Koyuncu, Fatma Turan. “Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki: Türkiye Uygulaması (1990-2015)”, **Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi**, Vol. 7, No. 2, 2017, ss. 62-69.
- Kurtaran, Ahmet. “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Kararları ve Belirleyicileri”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 10, Sayı 2, Şubat 2007, s. 367-382.
- Mencinger, Joze “Does Foreign Direct Investment Always Enhance Economic Growth?”, *Kyklos* (2003), Vol 56, Fase 4, s.491-508.
- Misztal, Nadzw Piotr. Bezpośrednie inwestycje zagraniczejako czynnik wzrostu gospodarczego w Polsce **Finanse** (2012) http://www.knfpan.pan.pl/images/stories/Finanse_5-1-P.Misztal.pdf (07.08.2018).
- Nordea Trade, Foreign direct investment (FDI) in Poland, <https://www.nordeatrade.com/no/explore-new-market/poland/investment> (07/08/2018).
- Nordea Trade, Foreign direct investment (FDI) in Turkey, <https://www.nordeatrade.com/no/explore-new-market/turkey/investment> (07/08/2018).
- OECD, Foreign Direct Investment Restrictions In OECD Countries, 2002, <https://www.oecd.org/eco/reform/2956455.pdf> (04.08.2018).
- Büyükşalvarcı, Ahmet. “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Bankacılık Sektörü Örneği (1990–2005)”. **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Selçuk Üniversitesi SBE, 2007.
- Özel, Sibel. “Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu Üzerinde Bir Değerlendirme”, **Devletler Özel Hukuk Dergisi**, 2003, s. 174.

- Parkin, Michael. **Macroeconomics**, UK: Addison-Wesley, 10th Edition, 2011.
- Pektaş, Nesibe. “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bankacılık Sektörünün Verimliliğine Etkisi: Türkiye Örneği”. **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gebze Teknik Üniversitesi SBE, 2016.
- Petrakos, George ve Paschalis Arvanitidis, “Determinants of Economic Growths”, **Economic Alternatives**, Vol 1, 2008, s.12-30.
- Samuelson, Paul ve William D Nordhaus, **Economics**, New York: McGraw Hill, 16th Edition, 1998.
- Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası Finans**. İstanbul: Güzem Yayınları, 2001.
- Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**. İstanbul: Güzem Can Yayınları, 16. Baskı, 2007.
- Sloman, John ve Dean Garratt, **Essentials of Economics**. UK: Pearson Education Limited, 7th Edition, 2016.
- Stawska, Joanna. Inwestycje krajowe oraz bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Polsce w świetle rozwoju polskiej gospodarki, **Studia Europejskie**, Vol 1 No 69, 2014, s.91-108.
- Szczepkowska-Flis, Agnieszka. Empiryczna Analiza Wpływu Bezpośrednich Inwestycji Zagranicznych Na Wzrost Gospodarczy W Polsce W Latach 1996-2004, http://www.mikroekonomia.net/system/publication_files/866/original/8.pdf?1315222079 (07.08.2018).
- T.C. Dışışleri Bakanlığı, Türkiye-Polonya İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/-turkiye-polonya-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (05.08.2018).
- Taban, Sami. **İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller**, Bursa: Ekin Yayınevi, 2016.
- Tekeli, Sevinç. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Polonya Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye Örneği (1996-2006), **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Pamukkale Üniversitesi SBE, 2007.
- TÜSİAD ve YASED, **FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis**, 2004.
- Ulaş, Dilber. **Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejisi Olarak Ortak Girişimler ve Türkiye Uygulamaları**. Ankara: Turhan Kitapevi, 2003.
- UNCTAD, **World Investment Report 1998**, 1999.
- UNCTAD, 2015. **Trade and Development Report 2015, Reforming International Investment Governance**. ABD: United Nations Publications, 2015.

- UNCTAD, 2016. **Trade and Development Report 2016, A Commitment to Inclusive Trade**. ABD: United Nations Publications, 2016.
- UNCTAD, 2017. **Trade and Development Report 2017, Beyond Austerity Towards A Global New Deal**. ABD: United Nations Publications, 2017.
- Uzunoğlu, Sadi, Kerem Alkin ve Can Fuat Gürlelel. **Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelerde Makroekonomik Etkileri ve Türkiye**. İstanbul: IMKB Araştırma Yayınları, 1995.
- Vergil, Hasan ve Coşkun Karaca, “Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi” **Ege Akademik Bakış**, Cilt 10, Sayı 4, 2010, s.1207-1216.
- Yılmaz, Ömer ve Merter Akıncı, “İktisadi Büyüme ile Cari İşlemler Bilançosu Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2011, s. 363-377.
- Yükseler, Zafer. **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İş/Yatırım Artarı İlişkisi**. Ankara: TCMB Yayınları, 2005.
- Żukrowska, Katarzyna, Malgorzata Gracik, Anna Pochylczuk, Dominik Sobczak ve Jolanta Zombirt. **FDI and Trade: Exemplification of Poland and other Post-communist States**, Ezoneplus Working Paper No. 7A, 2002.